REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VIII-lea, N-le 4-6. APRIL-IUNIE 1922

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE

PUBLCATĂ
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIŞTI.

SUMARIUL:

N. Iorga: Documente nouă de istorie românească.
Anton Oprescu: Ceva despre revoluţia din 1821 în Ţerile Romîne.
Virgil Zaborovschi: Incercare de studiu general asupra materialului arhivalic din arhivele vienese, privitor la istoria Rominilor.
DOCUMENTE. *N. Iorga:* Acte craiovene.
CRONICĂ.

1922

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREŞTI

PREŢUL: 6 LEI

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

Administraţia: Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al VIII-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1922.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Documente nouă de istorie românească

I.

De curînd a intrat în colecţia mea un document perfect păstrat, până la cele din urmă amănunte ale peceţii, de la Ştefan-cel-Mare. Dîndu-l în reproducere fototipică, adaug aici traducerea :

„Cu mila lui Dumnezeu, eu, Ştefan Voevod, Domn al ţerii moldoveneşti, facem înştiinţare prin această carte a noastră tuturor cari vor căuta spre dînsa sau vor auzi-o cetindu-se, precum că înnaintea noastră şi înnaintea tuturor boierilor noştri moldoveneşti a venit sluga noastră Ilea şi fiica *(plemeaniţa)* lui, Neagşa, nepoţii lui Drăguş Timişescul, de bună voia lor, de nimene siliţi, nici asupriţi, şi au dat a lor dreaptă ocină din dreptul lor uric, din uricul bunicului lor Drăguş Timişescul, un sat la Tutova, la gura Studeneţei, anume *Bumbureştii*, l-au dat slugii noastre, dumisale lui Dragoşe Stolnicul, drept 140 zloţi tătăreşti, şi s'a sculat dumnealui Dragoşe Stolnicul şi a plătit toţi acei 140 de zloţi tătăreşti în mînile slugii noastre Ilea şi a fiicei lui, Neagşa, înnaintea noastră şi înnaintea boierilor noştri, şi noi, văzînd a lor bună voie şi tocmeală şi deplină plată, şi noi aşijderea şi de la noi am dat şi am întărit slugii noastre dumisale Dragoşe Stolnic *(stolnicu)* acel mai sus zis sat la Ţutova, la gura Studeneţei, anume Bumbureştii, care să-i fie lui de la noi uric şi cu toate veniturile lui şi fiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi la tot rodul lui, care i se va alege mai de aproape, nestrămutat niciodată în veci. Iar hotarul acelui mai sus scris sat să-i fie din toate părţile pe vechiul hotar unde a stat de veci. Drept aceia e credinţa Domniei Noastre, celui mai sus scris, noi Ştefan Voevod, şi credinţa prea-iubiţilor fii ai Domniei Mele Alexandru şi Bogdan-Vlad, şi credinţa boierilor noştri, credinţa

www.dacoromanica.ro

dumisale Gangur Orheianul, credința dumisale Bo[l]dor Vornic, credința dumisale Hrăman, credința dumisale Ștefu, credința dumisale Mușat Hotineanul, credința dumisale Micotă și dumisale Reațeș, pîrcălabi de Neamț, credința dumisale Andreico Ciortoreanul, credința dumisale Șandru de Cetatea-Albă, credința dumisale Dinga, credința dumisale Clănău Spătarul, credința dumisale Isac Vistiernicul, credința dumisale Eremia Postelnicul, credința dumisale Moghilă Ceașnicul, credința dumisale [Ion] Fruntaș Stolnicul, credința dumisale Petrică Comisul și credința tuturor boierilor moldoveni, și mari și mici. Și după moartea noastră cine va fi Domn în țara noastră, din fiii noștri sau din rodul nostru ori care va fi să-l aleagă Dumnezeu Domn în țara noastră moldovenească, acela să nu strice a noastră danie și întăritură, ci mai ales să o întărească, pentru că și noi am dat și am întărit, pentru slujba lui și de vreme ce au cumpărat pe ai lor drepți bani. Iar pentru mai mare tărie și întăritură a celor mai sus scrise am poruncit credinciosului boier al Domniei Noastre, Tăutul Logofătul, să scrie și să lege și a noastră pecete către această carte a noastră. A scris Toader grămătic, în anul 7101, luna lui Mart 3."

I. Bogdan a publicat în admirabila sa colecție de documente ale lui Ștefan-cel-Mare nu mai puțin de zece acte din această lună a lui Mart 1493, după care din acest an nu se mai află documente până în Octombre. Se pare, de alminterea, căutînd și anii următori, că asemenea acte nu se dădeau în orice lună, ci la început, de la Ianuar la Mart, și după aceia în toamnă. În 1497 numai, apare un document din Maiu, în 1498 unul din April, în 1499 unul din August, în 1501 unul din April și unul din Iunie, în 1503 patru din August Cam același lucru se constată și în anii imediat precedenți; la începutul Domniei însă, nu.

Forma e cea îndătinată. Ștefan, care a inovat supt atîtea raporturi, n'a schimbat-o de la un capăt al Domniei lui la altul.

Cele d'intăiu acte ale marelui Domn privesc mănăstirile. Acela pentru Oană Grama, din 5 Septembre 1458, e foarte scurt: se arată ca hotar al locului, în Cîmpul-lui-Dragoș, „judeciile", unde „a fost" judele Draganici și judele Dămba. Dar el nu s'a păstrat în original; întăiul care se află în acest cas, acela pentru Neagul și Tatul, nu se deosebește decît prin aceia că boierii

www.dacoromanica.ro

marturi sînt puși, cu Mitropolitul în frunte, cu credinciosul vechiu, Manuil, și ruda, Vlaicul, într'o ordine oarecare, ici și colo cu dregătoria.

Încă de atunci, ca aici pentru Drăguș Timișescul, se întîlnește numele de familie cu această finală: astfel în 1458 Stanciul Sinescul, Andrieș Slujescul [1]. El înseamnă totdeauna locul de obîrșie, care e, de altfel, și o indicație genealogică, din moșul întemeietor. Sinescul e din Sinești, Slujescul din Slujești, deci și Timișescul e din Timișești, de unde se aduce azi apa la Iași.

Nume ca Sima Tusluianul (1462) par să arăte același fel de derivație. Petre Glodeanul, din același an, e din Glodeni, și satul din «Gloduri» n'are numele «moșului». Dar Giurgea Oniceanul, din Oniceni, e originar dintru'un sat al cărui nume e patronimic. Confusia celor două sufixe, distincte la origine, începuse. Une ori se zice „din" cutare sat („din Dumbravă"; 1466). Alături de aceste nume sînt poroclele: Costa Turbure (1460), Giurgea Galbenul (1460), Șandrul Negrul (1462), Danciul Roșul. Odată un Oană Giuratul, mai vechiu [2], cuprinde numele, foarte interesant, al unei dregătorii. Originea pare să o arăte numele de familie Solca (Ivul Solca). Înțelegem țara sau provincia de unde vin nume ca Ion Munteanul. din vremea lui Alexandru-cel-Bun, Ivanco Turcul din 1448, Bodea Rumînul (1489), Bodea Sîrbul [3]. Cînd cutare boier se numește Mihul Androinic Sima Corcea, Petru Negrea, Ștefu Cernat [4], aceasta înseamnă numele părintelui său, și e o individualisare care începe. Sima Corcea e stăpînul satului Corcești, pe care deci l-a întemeiat părintele lui [5]. Mai departe, Petru Oțel e în același act (1464) și Oțelescul, Marmure din Bîrlăzel (1467) a întemeiat Mărmureștii, și fiii lui se numesc după el, dar ei s'ar putea numi și «Mărmurescul». Stan Babici (1466) amintește numele bunicului Babea. Lauda e cuprinsă în vechiul Limbă-dulce, iar batjocura se cuprinde în numele lui Jurge Căcărează (1487).

În ce privește marturii, la început se cita întăiu Mitropolitul,

[1] V. mai departe: Ivașco Goenescul, Ion Negoescul, Iurga Nicorescul, chiar Toma Dumitrescul, Pîrcălăbescul, Sîrbescul.

[2] *Ibid.*, p. 134.

[3] *Ibid.*, p. 47.

[4] *Ibid.*, pp. 52, 58.

[5] *Ibid.*, p. 58.

www.dacoromanica.ro

ba chiar și episcopul de Roman. De la 1466 sau 1467, întâiu apare fiul Alexandru. De oare ce actul din 2 Octombre 1467 cuprinde pe Mitropolit, și nu pe fiul domnesc, acest act, în copie de I. Tanoviceanu, nu poate fi de la această dată: tot așa cel din 2 Octombre 1468, cunoscut numai după Wickenhauser. E curios că Alexandru lipsește și în acela, solemn și publicat după original, din 24 Septembre 1468. Mitropolitul Teoctist și Tarasie de Roman apar la 8 Februar 1470 după tînărul Alexandru: în această carte de așezare a unui rob și „Tatar", Oană, de un caracter cu totul particular, se amestecă în rînd cu Vlădicii și egumenul de Putna, Ioasaf. Cutare act redactat în grabă, la 1-iu April din același an, după numele Domnului și al moștenitorului nu mai înșiră și mărturia boierilor. La 15 August 1471 orice mărturie lipsește: actul e scris la Putna în mănăstire, și marturii vor fi lipsit: Vodă nu ținea Curte. Peste cîteva zile, la 10 Septembre, Alexandru lipsește, de și sînt episcopii, pentru ca la 13, într'un act pentru Zografu, el să participe la onoarea mărturiei cu fratele lui Petru, ei singuri, fără episcopi și boieri. Cum însă la 24 Octombre nu e decît Alexandru, trebuie să se admită că anul era întrebuințat greșit une ori în cancelaria domnească, cel d'intâiu document fiind cu un an mai tărziu decît celelalte două. Petru, zis Pătrașcu, se întîlnește de fapt numai la 25 April 1472 lîngă Alexandru, și de atunci el nu mai lipsește.

Țin să adaug că pomelnicul de la Bistrița cu „Marușca, mama lui Alexandru", ar fi trebuit publicat cu altă îngrijire decît de Melhisedec [1].

Din căsătoria cu Evdochia de la Chiev i se va fi născut lui Ștefan și acest Petru, cu finala rusească Petrașcu, și Bogdan, dacă nu Ilias, cari, acești doi, apar de-odată, după Alexandru, la 3 Septembre 1473. La această dată însă Maria din Mangup era Doamnă de aproape un an de zile. Ilias, dacă numele-i e bine cetit, nu se mai ivește însă la 13 ale lunii lîngă ceilalți doi.

Pe piatra de mormînt a lui Petru și a lui Bogdan la Putna se spune că ultimul a murit la 26 Iulie (25 după cronică) 6987, (1479), cellalt la 21 Novembre 6988 (adecă 1480) [2]. Iată însă că

[1] Ivan al lui Cupcea are o fată Marușca (*ibid.*, p. 194). Ea se mărită cu Andreico Șerbici.

[2] Kozak, *Inschriften*, p. 83.

www.dacoromanica.ro

un document de la 9 Mart 1479 nu cunoaște decît pe Alexandru și pe fiul Mariei Munteanca, Bogdan-Vlad, — Vlad pentru amintirile de genealogie ale mamei, căci e numele lui Vlad Dracul. În acest act lipsesc și rudele lui Ștefan, Stanciu și fiul Mîrzea (mort în 1479 chiar), Munteni din familia mamei, cari trec de obiceiu înnaintea unchiului[1] Vlaicu și a lui Duma, fiul acestuia. Mai mult, la 29 April următor seria de trei fii: Alexandru, Petru, Bogdan reapare ca și la 14 Maiu, la 19 Maiu. La 30 August, conform cu spusele inscripției, lipsește Bogdan. Stanciu dispare și el tot atunci. Știm că „marele Stanciul" e arătat că moare la 11 August, de cronică[2]. Cum și „Cneajna" fata lui Alexandru, se pierde tot atunci, trebuie să se admită o boală molipsitoare. Vlaicu, Duma și Alexandru, unchiul, nepotul și fiul, sînt acum singurele rude ale Domnului. Doamna din Mangup s'a stins cu trei ani înnainte.

La 17 April 1480 se numesc în general „prea-iubiții fii ai Domniei Mele". Numai la 1481, în Februar, apare Bogdan-Vlad, pronunțat într'un cuvînt, căci primul nume n'are, la început, finala de declinare, așa încît actul din 9 Mart 1479 e de fapt din 1481. Vlaicu și Duma vin în ordine după cei doi fii. La 14 Septembre 1486 nici Vlaicu nu mai era în viață, iar la Orheiu aflăm pîrcălab pe Grozea, fiul lui Micotă. Zbierea și Neagu — nume muntean — trec înnaintea lui Duma, Gangur îl urmează. Dragoș Vornicul, care vine pe urmă, e Dragoșe», Stolnicul nostru, și la 8 Mart 1487 i se spune „Dragoșe Boul". Dintre vechii boieri mai trăiesc Hrăman de la Dunărea de-jos, Iațco fiul lui Hude, Ion, Dajbog, Ion Secară de la Roman, Matei Stolnicul. Matei Stolnicul. Frunteș se întîmpină de la 1489 ca și Eremie, de la început Postelnic. Zbierea și Neagu se pierd în acest an, nepotul Duma fiind în fruntea boierimii, dar Neagu mai apare sporadic în Mart 1490. În acest an Mohilă sau Moghilă se întățișează (Novembre), apoi Dînga (1491). Vistiernicul Isac figurează în Divan din Mart 1491, ca și Mușat de la Hotin și Petru Comisul sau Petrică. E Sfatul din documentul nostru.

Mai tărziu Toader ajunge la Hotin (1495), Sandu trece la Roman, Micotă la Neamț: Dragoșe s'a retras din Divan. În 1496 dispare

[1] V. și *ibid.*, p. 178.

[2] Bogdan, *Cronice inedite*, p. 56.

www.dacoromanica.ro

și Alexandru, ostatec la Poartă. Un Postelnic Dumșa se adauge la boieri în anul următor. Un Duma Brudur apare lîngă celalt, apoi Luca Arbore portar de Suceava, nouă dregătorie, Negrilă, pîrcălab de Hotin. Tăutul e Logofăt din 1475, în locul lui Toma, și fiul lui, Dragotă, scrie actele. Cozma Șarpe iea Postelnicia la 1502. Duma, vărul lui Ștefan, nu mai era în viață la 17 Novembre 1502, și Vornicul Boldur, apoi, în 1503, Jurjea Dolha (Lungul), și *Duma Brudur*, deschideau mărturiile, cu Ștefu după el; în ordinea dregătoriilor, nu a importanței, se înșirau pîrcălabii, între cari Dragoșe la Neamț; Arbure trecea înnaintea lui Clănău, apoi Spătarul, Vistiernicul, Postelnicul, Ceașicul, Stolnicul și Comisul încheiau lista. Între Mart 1497 și 1498 numele de Vlad cade de lîngă al lui Bogdan.

Din această expunere se pot trage și unele conclusii cu privire la liniile mari ale politicei lui Ștefan.

Am arătat aiurea că Domnia lui cea nouă, în 1458, adunase în jurul unui steag de legitimitate incontestabilă pe toți fruntașii Moldovei: bătrînul Manuil, Goian, Toma Cîndea, Mic Craiu, Hodco Știbor, un Maramurășean mai proaspăt, Iliaș Modruz, Lazea Pitic, Petru al lui Ponea, Șandru din Dorohoiu, Albul Spătarul, Hodco al Crețului, Stețco al lui Domocuș, alt Maramurășean, Isaia de Neamț, Petrică și Vasco al lui Ioachim, Slăvinca, fostul Vistier Cozmița, Spătarul Sacîz, Păharnicul Toader, Stolnicul Zbiarea, Comisul Bourean, Vistierul Iuga, Postelnicul Crasneș, Logofătul Dobrul, Buhtea și Fetion. Adăugim pe Oloveanu, pe Stanimir Vistierul, un Muntean [1], pe Oană al lui Julea, pe Costea Orăș, pe Goian, Ciopeiu, Oțel, Ion Bucium, Radu Pisc, Lazea, Costea al Munteanului Dan. Stanciul, rămas lîngă Petru Aron în cele d'intăiu timpuri, e probabil acela care-și luă apoi locul între fruntașii Sfatului celui nou [2].

Sfatul acesta plin, amestecat, confus, de concentrare se ține cîțiva ani, des schimbat și îmbogățit. La 1462 se adauge Postelnicul Pașco și Ceașnicul Negrilă, apoi Ion Bucium, Oanța Preseacă, Comisul Neagu, care va avea o lungă carieră, Luca

[1] Bogdan, *o. c.*, pp. 4, 11, 32. Actul din 30 Octombre 1458, cu amestecul între primii boieri și cei din 1493 e falș.

[2] Iorga, *Istoria lui Ștefan-cel-Mare*, pp. 70-1.

www.dacoromanica.ro

Stolnicul, Crasneș, Isailă, Albotă, Ivașco al lui Hrinco, Ciocîrlie, odată cu Gangur, Bîlcu, Mîrzea, Șandru Tolocîca, Fete Gotcă, Jurj Vornic de arie [1], Bodea Spătar, Ștefu Cernat.

Numai la 16 Ianuar 1471 Ștefan descopere uneltiri împotriva lui și pedepsește, hotărîtor și crud. Sînt tăiați atunci Vornicul Isaia, Ceașnicul Negrilă și un nou Stolnic, Alexe [2]. Trece un timp în care documentele n'au mărturie. Cînd le aflăm din nou în vara anului 1471, rudele domnești stau, cum am văzut, în frunte, și la vechii boieri se adaugă alții: Arbure pîrcălab de Neamț, Vrîncean Spătarul, Comisul Ilea Huru, apoi Dajbog, Iuga Postelnicul, pe lîngă Iuga Vistiernicul, Toma Stolnicul, Mihău Spătarul.

După lupta de la Podul-Înalt, iarăși o încurcătură în Divan; marturii lipsesc. Cînd ele reapar, înlocuirile sînt relativ puține: ca Stolnic apare un Barsu (Vrîncean lipsește ca și Stolnicul Toma). După 1476 — înfrîngerea din Codrii Neamțului — nu mai găsim pe Bodea, Pașcu, Buhtea, Ivașcu, Ștefu, Mihău, Iuga Postelnicul, Barsu, Ilea Huru [3].

De aici înnainte, «Consiliile de miniștri» țin mult timp, și schimbările se fac parțial, încet. La urmă se vede bine cum Domnul e părăsit de aceia cari-l ajutaseră în tot cursul grelelor lupte și cari acuma se odihniau.

Actele de danie arată cine era supt această întăie linie a boierimii moldovenești. Ostași, cărora li se fac danii, întemeietori de sate care li poartă numele, moștenitori ai numelui odată cu moșia, stăpînitori bogați, ca boierul de la Ciortoroe, rudă, credem, cu Czartoryskii poloni, și cel de la Dorohoiu.

Dintre rudele Domnului, unele nu ajunseră niciodată la un loc de frunte: astfel cumnatul Șendrea, de care vorbește numai cronica lui Ureche, fiul Sorei, a doua din surorile lui, „... ăș Postelnicul“ [4], frații după mamă, Ioachim, Ioan, Cristea [5].

---

[1] *Ibid.*, p. 136.

[2] Bogdan, *Cronici inedite*, p. 38.

[3] Publicația lui I. Bogdan arată însă și mai departe pe Stanciul cu Mîrzea și pe Dajbog. Cf. *Ist. lui Ștefan-cel-Mare*, p. 179.

[4] *Inscripții*, I, p. 61.

[5] Melhisedec, în *Analele Academiei Române*, VII, p. 192.

www.dacoromanica.ro

II.

Un frumos document pe pergament, din nenorocire prea puțin legibil, e din Domnia lui Miron Barnovschi Movilă, de pe la 1627—9.

Prin el se face vînzarea satului Măcicanii din Covurluiu către un boier al cărui nume nu se poate distinge, din partea unui număr de răzeși, în a căror înșirare se întîmpină numele: Drăgan Buga, Lupul fiul Lupului Posmag din neamul Beachii, Costea fiul lui Toader, nepotul „Pîrai", Gligorie fiul lui Hîrea, Radul fiul Tăbușei, Burnia, Mustea, un nepot al Lupei. Caracterul arhaic al acestor nume nu e fără interes, și numărul documentelor covurluiene e extrem de redus. Satul nu mai există; altul cu acest nume (Mășcani) e în județul Buzău.

Documentul fiind solemn, avem lista boierilor: Ionașco Ghenghea, Vornic de Țara-de-jos, Gavrilaș de Țara-de-sus, Nicoriță Hatman, Gheorghiță Jora, pîrcălab de Hotin, Gheorghe Arapul, de Neamț, Ștefan Bleandă, de Roman — cîte unul singur, la acest Domn cu caracter militar, păzind țara de Tătari, în vremea necontenitei lor roiri, Savin Mare-Spătar, Constantin «Catacuzin», Ceașnic, Lupul Mare-Vistier, Grama Stolnic, Mihail Furtună, Comis, iar Logofăt-Mare Dumitrașcu Ștefan, tatăl lui Gheorghe Ștefan-Vodă.

Domnul iscălește cu cerneală roșie, — una din rarile-i semnături.

III.

Un document inedit de la Matei Basarab, aflător și acesta în colecția mea, are acest cuprins:

«Milostiiu bojiiu Io Mathei Basarabŭ Voivod i gospodinŭ văsoiu zemli ungrovlahiescoiu. Davatŭ gospodstvami sieiu povelenie gospodstvami acestorŭ oameni pre nume Radulŭ i Oprea i Tudorŭ, ipacŭ Radulŭ i Danŭ și tuturoiŭ fecĭoriloiŭ lorŭ, căți Dumnezeu le va da, dinŭ satŭ Neagomirŭ otŭ sudstvo Mehed. ca să fie ei înŭ pace și slobozi de rumănie și cu toți fecĭorii lorŭ di acumŭ înnainte de cătră Preda Log. fecĭorul Lupului Peh., și de cătră mumă-sa Elena și de cătră toată rudenie lorŭ, de cătră nimenile valŭ sau băntuială să nu mai aibă, pentru că acești omeni ei le-au fostŭ rumăni de cumpărătoare încă mai

www.dacoromanica.ro

dinnainte vreame, dinŭ zilile răposatului lui Alecxandru Voevodŭ Iliiașŭ, iarŭ depre moarte Lupului Peh., dacă aŭ căzutŭ ei la lipsă și la nevoe, sculatu-s'aŭ elŭ denpreună cu mumă-sa Elena de le-aŭ cerșutŭ banii de s'au răscumpăratŭ de rumănie de cătră dinșii dereptŭ ug. 60, și le-au făcutŭ și zapise la măna lorŭ, la măna acestorŭ oameni, direase cumpărătoare, ca să aibă pace di cătră dinșii, și cu mulți boiari mărturie, scrișĭ înŭ zapisŭ, cumŭ l-amŭ văzutŭ și Domnia Mea. Iarŭ, după aceia, căndu aŭ fostŭ acumŭ, înŭ zilele Domnii Meale, înŭ cursulŭ aniloru l^t 7159, sculatu-se-aŭ Preda Log., dinpreună cu mumă-sa, cu pără asupra acestorŭ oameni carii scrie mai susŭ, di aŭ venitŭ toți di față naintea Domnii Meale în marele Divanŭ, și așa părăia Preda Log. înpreună cu mumă-sa cumŭ că ei pre acești oameni nu i-aŭ răscumpăratŭ, nici bani di la dînșii n'au luatŭ, nici zapisulŭ lorŭ nu li iaste, ca pentru să-i rumîniască a doa oară înŭ silă. Iarŭ acești săraci di oameni s'au plănsu de strămbătate, și au scosŭ zapisulŭ celŭ de cumpărătoare de la măna Predii Log. și a măine-sa. Într'aceia Domnia Mea amŭ căutatŭ și amŭ judecatŭ pre direptŭ și pre lege dumneziiască, înpreună cu toți cinstiți deregătorii boiarinii Domnii Meale și cu totŭ Divanulŭ. Și amŭ datŭ Domniia Mea Predii Log. și măine-sa Elinii ca să jure ei cu măinile pe s[văn]ta Evanghelie innaintea *(sic)* cinstitului părintelui nostru chirŭ Stefanŭ Mitropolitulŭ, — cumŭ că n'aŭ luatŭ ei bani di la acești oameni, nici nu i-aŭ judicitŭ, nici zapisulŭ lorŭ nu iaste. Deci ei, cumŭ n'aŭ pututŭ să jure într'acesta ch[ipŭ]. dreptŭ aceia Domnia Mea făcutule-amŭ ăcastă carte a Domnii Mele ca să aibă bună pace de acumŭ înnainte, [ei] și fečorii lorŭ, de cătră Preda Log. și de cătră mumă-sa El[i]na și de cătră toată rudeniia lorŭ în veci, pentrŭ că aŭ rămasŭ Preda Log. și cu mumă-sa de leage și de judecata dinnainte Domnii Meale și a totŭ Divanulŭ. Iarŭ, di vorŭ mai scoate altă dată niscare cărți [ca să stri]ce carea cumva pre acești oameni să... că zăci, să fie călcate și mincinoase, și de nimenile clăntiți să nu fie preste zisa Domnii Meale. Siiŭ uboi sfedeteliiu postavih... Jupanŭ Ghiorma Velŭ Banŭ cralevschie, jupanŭ Dragomir Vel Vornicŭ i jupanŭ Radulŭ Velŭ Log. i jupanŭ Diiculŭ Velŭ Spat. i jupanŭ Preda Cluč. i jupanŭ Costandinŭ Velŭ Post., i jupanŭ Gh..., i jupanŭ Radulŭ Velŭ Comisŭ, i jupanŭ Hrizea Velŭ Peh. i jupanŭ Bunea Velŭ Sluj. i

www.dacoromanica.ro

jupanŭ Barbulŭ Velŭ Stol., i napisahomŭ azŭ Nicula log. gradŭ Trăgovște, msța Iul. 3 dni. i otŭ Adame dajdo nunea vltŭ 7159, Iul. 3 dni.

Monogramă, iscălitură tremurată, pecete bună cu hîrtie peste ceară și cusătură roșie.

Povestea lui Lupu Mehedințeanul e cunoscută. Făcîndu-se, cu prilejul campaniei, impusă de Turci, a lui Alexandru-Vodă Iliaș în Polonia, o conspirație pentru a ucide pe Greci, socotiți ca fiind mulți și trufași, Vodă o descopere. Lupu fuge în Ardeal. Ceilalți, spune cronica țerii, redactată de Stoica Ludescu, sînt, în aparență, iertați. La întoarcere e tăiat Vornicul Crîstea, — vinovăție pentru care comandantul expediției, puternicul Pașă Schender, impune Domnului o pedeapsă de 40.000 *(sic)* de galbeni în aur. Lupu se gătește în acest timp de năvălire, și, cînd lucrul se comunică lui Alexandru-Vodă, el se supără și „tîrăie de coadele cailor prin tîrg“ pe cei cu ștafetele, ba-i și ucide.

Cînd vine Lupu, iată cum se petrec lucrurile, în expunerea, de sigur contemporană, a cronicarului: „Umplîndu-se de inimă rea, [Domnul] strînse puținei călărași și pedeștri, cîți se aflară acolo, și li zise: „Stați cu mine, și eu să vă dau lefi îndoite“. Iar ei răspunseră că nu vor sta, „căci ai călcat jurămîntul și ni-ai oprit simbriile, și ni-ai stricat obiceiurile, cît am rămas la mare sărăcie; ci n'avem nicio armă, căci le-am vîndut toate pentru nevoile ce am avut de la tine, Doamne, nici că-ți putem folosi acum nimica. Ci numai te scoală de fugi, că vrăjmașii tăi s'au apropiat.“ Cu o pungă de bani aruncată lor, Alexandru poate fugi călare spre Brăila, iar Doamna la Giurgiu și apoi la «Ruși», la Rusciuc, unde o caută Domnul, care e mazilit.

În acest timp Lupu, cu Ungurii, lui măcelărește pe Greci și cere lefile de la negustori. Căpitanul Buzdugan caută în țară pe Grecii gelepi și cu marfă, și-i taie.

Dar, cînd vine noul Domn Gavril Movilă, el îi prinde pe amîndoi și-i dă lui Schender, care-i trage în țapă[1].

Cronica versificată a lui Matei al Mirelor e izvorul, dar ea pune o pățanie a Rumeliotului Cristea la plecarea lui Gavril-Vodă înnainte de așezarea lui Alexandru Iliaș, odată cu Logo-

[1] *Magazinul istoric*, IV, pp. 307-9.

www.dacoromanica.ro

tătul Nica, care e ucis „cu bețe, cu pietre“ de poporul pe care cel d'intăiu îl insultase. Îndată după aceia însă Crîstea apare ca părtaș la conjurație, cu roșii și oastea de țară. Dar dau știre «Sîrbii și Bulgarii», năimiții străini. Mehedințeanul se ridică din pat și fuge, cu Spătarul. După întoarcerea lui Vodă, Crîstea e ucis și averea confiscată. Ce urmează e ca în prescurtarea românească: Ieroteiu de Monembasia, cronicarul era, după cîntărețul grec, printre cei morți în măcel. Boieri greci stau închiși în mănăstire. Se ieau turmele, cirezile, mărfurile lor.

Se pare că era vorba de o Domnie pămînteană, căci învoiala cu jurămînt a fost ca, „de li va veni și vre-un Domn de la Țarigrad, ei să fie gata, să-l scoată toți (νὰ σηκωθοῦν ὅλοι) ; la nevoie de prinsoare, să se ajute.

Caimacamii lui Gavril Movilă, Dimitrachi și Nicolae Catargiu, îl poartă cu speranța pe Lupu. Domnul nou e primit călduros de Greci. Între boierii lui, Vornic-Mare e «unul Ivașcu, care era de felul lui coborîtor din Pătrașcu»: e vorba de Ivașco pomenit într'o scrisoare din vremea lui Mihnea Turcitul[1]. Căpetenia „haramiilor“ vrea să meargă și el cu oastea contra Polonilor. Prins de Schender «de mîna dreaptă», și mustrat, aspru, e dus în fiare la Silistra. Sultanul face să fie pus în țapă, după judecata, formală, a „cadiilor și judecătorilor“ de acolo. Buzdugan are aceiași soartă: un tovarăș chiar e jupuit de piele[2].

În sfîrșit cronica ardeleană dă precis povestea năvălirii haramiilor la 6 Iunie 1618. Domnul fusese cu totul surprins[3].

Documentul nostru ni arată soarta familiei: văduva Elena, fiul Preda Logofătul, rudele celui ucis din ordinul lui Schender, au pierdut averea. Și nevoia silește familia să-și răscumpere rumînii de la Negomir și tot nevoia să tăgăduiască judecirea lor, pe care hotărîre, într'o limbă dialectală așa de interesantă, o impune Matei Basarab.

[1] *Analele Academiei Romîne*, XVI, la sfîrșit.

[2] Papiu, *Tesaur*, I, pp. 343-52. Cf. Constantin Căpitanul, ed. Iorga, pp. 105-6.

[3] Cf. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum; Quellen der Stadt Brassó*, IV, p. 48; Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 179 și urm. Cf. *An. Ac. Rom.*, XXI, p. 149 și urm.

www.dacoromanica.ro

IV.

D Eugen Melik mi-a comunicat scrisori din corespondența unchiului său, arhitectul Melik, pe care Reșid-Pașa îl recomanda, de la Paris, la 21 Novembre 1844, lui Barbu Știrbei, care-l chemase în țară, unde era în acel timp frate al Domnului și foarte influent ministru. Îl vedem primind și cărți în Paris, de la Piccolo, autorul unei broșuri despre Țara-Românească supt Regulamentul Organic: unele erau pentru Ioan Mihail Bălăceanu, „la Hanul Chiriței, lîngă biserica catolică", altele pentru Știrbei însuși.

În 1850 Melik se afla din nou la Paris. Între cunoscuții săi era Ubicini, care-l invita la un prînz cu secretarul Legației turcești, Riza-beiu. La 9 Octombre 1851 acest bun cunoscător al Principatelor și al Turciei întregi recomandă pe sora sa, care ar voi să se întoarcă în Turcia ca institutoare într'o familie armenească.

Relațiile cu oamenii nostri de la 1848 nu lipsesc. De la Bebek, la 15 Mart 1852, Ion Ghica roagă pe Melik să aibă în grijă pe inginerul Sokulski, care ar voi să lucreze pe lîngă bogatul Gezaerlî. Din Șumla, la 16/28 Ianuar 1854, Grigore Serurie, Serrurius, autorul unui ciudat poem asupre Brusei, vorbește despre primirea lui și a tovarășilor de către Omer-Pașa: „Omer-Pașa ne-au primit prea bine. Într'însul eu văd un bărbat demn și un general stimabil—și prin urmare sper într'însul...

«Cît pentru noi, despre înțelegerea ce a avut generalul nostru cu Omer-Pașa, sperăm că peste puține zile vom pleca la Calafat, bine trimiși. Sînt vre-o patru zile de cînd Omer-Pasa a dăruit drept semn de amiciție generalului Tell un cal din cei mai buni cai ai săi. Îmi pare bine că Omer Pașa arată multă amiciție către Romîni, și mai cu samă către generalul Tell, și că se interesează de țara noastră. Nici d. Eliade cu suita sa, nici Sturza cu adiutanții săi, nici Ciaica cu Cazacii, încă pănă acum n'au sosit aici. Nu pociu înțelege ce va fi causa. În adevăr, de pe cum mi-ai zis d-ta într'o zi, că cu Omer-Pașa n'o să se poată răsfăța unul ca zisul Caimacam al nostru. Sînt curios să vedem, cînd va veni, ce va face și p'aici.»

Tell, la rîndul lui, arată, la 6 Februar 1854, lui Melik o prietenie pe care o va împărți cu Pleșoianu; îi pare bine de răs-

www.dacoromanica.ro

punsul ce s'a dat lui Ion Ghica. Și urmează: „Săptămîna trecută ți-am scris că peste două zile pornim la Vidin. În ajunul plecării noastre sosind Eliade, plecarea s'a suspendat. Omer-Pașa nu mi-a spus încă care e causa acestei suspendări: se înțelege însă că sînt calomniile lui Eliade. A. Golescu, aflîndu-se mai alaltăieri la bravul Omer, a fost întrebat de acest din urmă pentru ce e rău cu Eliade și pentru ce nu se împacă. Golescu i-a răspuns ce s'a priceput, contînd că pacea cu Eliade e neputincioasă. Pe mine nu m'a întrebat încă nimic Omer despre intrigile dintre noi. După cele ce simt, așteaptă pe Nicolache spre a se putea decide.

„Eliade n'a făcut voiagiul cu Ceaica și Sturza. Acesta din urmă încă n'a mai sosit, nici Ciaica. Popa Șapcă a fost foarte maltratat pe drum de Eliade. La plecare-li din Pera, a făgăduit popei că voiagiul nu-l va costa nimic. Dar la Andrianopole a făcut visită Pașii cu mantaua albă.

„Omer-Pașa mi-a spus că Rușii în număr de 30.000 au încunjurat Calafatul: prin urmare se mai pregătește încă o luptă."

Vorbește apoi de o paradă militară pentru sabia trimeasă de Sultan lui Omer, de căderea lui Mehemed-Alî, care singur era pentru războiu, despre dorința de a-și strămuta familia la Smirna.

Pentru a urmă cu încercarea de la Șumla de a face ca Romînii să aibă un rost în războiul ruso-turc prin intervenția la Calafat, „Niculaky", adecă Golescu, scria de la Șumla, la 13 Mart următor, că „de o săptămînă ni s'au zis că putem pleca la Constantinopol", dar nu s'au dat teșcherelele. „Nu îndrăznim", spune el, „să vă scrim toate ce se petrec p'aici; intrigile sînt mai mari și mai multe decît la Constantinopole. Răbdare avem multă, și așteptăm."

Pentru a se putea ajunge la capătul dorit, se propuse — nu se poate spune dacă s'a ajuns și la resultatul urmărit — o unire a Romînilor din Turcia. Minuta actului de împăcare, redactată de Melik, are acest cuprins:

«En présence des graves événements dont leur pays est le théâtre et des souffrances qu'endurent leurs malheureux compatriotes, les Valaques soussignés, mus seulement par l'amour de la patrie, s'engagent à mettre entièrement de côté leurs affections et leurs vues personnelles, de quelque nature qu'elles soient, pour ne songer qu'a fournir, en commun, un concours

www.dacoromanica.ro

énergique, dévoué, patriotique au gouvernement ottoman pour l'aider, dans la mesure de leurs forces, à combattre, à vaincre les Russes et à délivrer leur patrie du joug qu'ils savent peser sur elle.

En conséquence de cette résolution, une démarche, en corps ou par des délégués, sera faite à la Sublime Porte, dans le plus bref délai, afin d'obtenir l'autorisation et les moyens de nous rendre tous sur le théâtre de la guerre.

Fait le 25 mars 1854, à Péra de Constantinople."

La 22 Februar, un Frances, Blanc, mulțămia pentru că fusese pus în relații cu Tell, care se plînge de intrigile în care se zbate.

Corespondența de față nu mai are nimic despre acestea. Dar ea are scrisori de la Goleștii plecați în Franța.

La 6 Februar 1854, din Marsilia, A. G. Golescu, pomenind o altă scrisoare a lui, din Malta, cere să se caute „în casa unde ședea vărul-mieu Alecu (lîngă Hôtel de France sau Hôtel de Paris) de la Sambucet, un pachet cu niște hîrtii pentru d. Floreski. Acest pachet e plin cu proclamații de acele de care ți-am trimis o probă pentru ca să vezi singur ce ispravă ni fac acei cari se zic patrioți. D. Brătianu a subscris acea proclamație în numele unui comitet revoluționar, cînd știi bine ce zicea Alecu că toți tinerii din Paris și-au datără vorba să nu cumva să se facă nimica care să ne compromită pe lîngă Poartă sau pe lîngă Cabinetele europene. Așa dar cred că putem lua și noi asupră-ni să aruncăm acele proclamații în foc, fără să mai facem vorbă despre aceasta" De rea ce a fost marea, n'a putut face memorandul trimes.

«Te rog să-mi treci o recomandație făcută din toată inima. *Moderație* și *moderație* întru toate: fie antagonismul politic cît de mare, sîntem datori a ne respecta unii pe alții și a nu ne da sclavi bănuielii și antipatiei. Dacă avem drept, poziția noastră e atît mai frumoasă; dacă ne înșelăm, iar e bine să nu înveninăm nimica. Aceste vorbe pentru polemica care simt că are să înceapă între Romîni acolo.»

Din Paris apoi, la 26 el explică zăbava memorandului, avînd prea mult de lucru. Va fi ars pachetul cu proclamațiile. „Brătianul cel tînăr a pretins că acele proclamații s'au trimis pe

www.dacoromanica.ro

cînd nu se aştepta nimic, nici de la Turci, nici de la diplomaţia europeană. Adrian mi-a spus, din contra, că adunarea în care se vorbise între Romîni că n'ar trebui să ne compromitem nici către Poartă, nici către Cabineturile Puterilor europene s'a făcut cu puţin după plecarea mea cu Nicolache din Paris, aşa dar cu o lună mai nainte de a se expedia pomenitul pachet. Ce mai faci cu astfel de oameni? Nimic, nimic, nimic. Cred că n'ai fi păstrat sinetul ce ţi-am cerut despre aceasta, pentru că nu trebuie să creadă nebunii că avem vre-o patimă în contra lor. Teama mea cea mai mare este ca nu cumva Austria, care trebuie să ştie toate, să facă pretenţia ca [să] nu armeze Turcia pe Romîni, *precum a făcut de curînd pretenţie ca nici Ruşii să nu formeze legionul în favorul lor în Principatele romîne.*

Tot ce ar fi mai de dorit acum este ca legionul de la Calafat să înceapă cît mai degrab a se deprinde cu urmări militare în contra posturilor ce s'ar fi aflînd pe lîngă Dunăre. Prin aceasta am cîştiga două punturi însemnate: 1°) s'ar găsi prilej ca să vorbească prin gazete de izbîndele Romînilor ca soldaţi; 2°) ar găsi un pretext şi Turcia ca să nu desfacă un legion ce se arată cu foloase pipăite chiar dintru început. Numai de n'am păţi o ruşine prin intrigile unora şi altora!" Adauge expresia îngrijorării pentru schimbarea ministrului de Războiu turcesc [1].

N. Iorga.

Ceva despre revoluţia din 1821 în Ţerile Romîne

În anul 1827 s'a tipărit la Paris, în editura librăriei Montardier (Rue Gît-le-cœur nr. 4), o carte de XVI-408 pagine, intitulată „*Esquisses des moeurs turques au XIX-e siècle*, ou scènes populaires, usages religieux, cérémonies publiques, vie intérieure, habitudes sociales, idées politiques des Mahométans, en forme de dialogues".

[1] La 16 Novembre 1856 din Paris, Ştefan asigură că Napoleon al III-lea e pentru unirea Principatelor, dar trebuie meetinguri în Anglia ca acela ţinut „cu fonduri moldoveneşti", la Brighton. Ar trebui, printre negustori, o subscripţie pentru acest scop. La 1843, avem şi scrisoare de la E. J. Cochelet, fost consul frances în Principate.

www.dacoromanica.ro

Autorul acestei cărți este Grégoire Palaiologue, care, după moda timpului, nu uita să spună locul nașterii: Constantinopol, iar în prefață mai adaugă că a și crescut în Capitala Turciei, petrecînd acolo aproape toată tinerețea și cunoscînd limba țeri.

Își terminase la 1827 studiile în Franța și, fiind tocmai în ajunul plecării, a voit să înfățișeze publicului francez—drept recunoștință — un tablou al moravurilor poporului care a influențat multă vreme soarta acelei nenorocite Grecii, ce excita pe atunci în mintea tuturor amicilor umanității cel mai viu interes. Făgăduiește că nu va expune în lucrare decît ceia ce a văzut el însuși, ceia ce a auzit din nenumărate conversații cu oameni din toate clasele, ceia ce a putut să afle de la indivizi demni de încredere. A socotit că poate zugrăvi mai bine principalele trăsături ale națiunii turcești punînd persoanele să vorbească, și de aceia a adoptat forma dialogată.

În al treilea dialog se pomenește despre revoluția de la 1821.

„În Capitală agitare, de pe țermurile Dunării sosesc vești neplăcute. Un general rusesc a pătruns în Moldova, a răsculat pe Greci, Moldoveni, Bulgari și Munteni; a pus mîna pe cîteva cetăți, are o armată numeroasă.

Poarta a cerut lămuriri *elciului* rusesc, dar cînele, de teamă, sau că n'a știut, a răspuns că Țarul este totdeauna foarte umilul serv și credinciosul prieten al Padișahului, că Guvernul nu recunoaște pe generalul care a provocat răscoala și că roagă pe Sultan să trimeată trupe pentru pedepsirea rebelului și a celor cari îl urmează.

Poarta a luat măsurile obișnuite: a spînzurat sau a decapitat pe cei mai de samă popi greci și cîteva sute de Necredincioși din Capitală, cari ar fi stat în legături cu rebelii. Sultanul s'a arătat blînd, mai bine zis prea slab: abia a tăiat în total cinci sute de capete de oameni de samă și de oameni de rînd, nici cu ce să se poată face o piramidă de capete.

În afară de acestea, au mai tăiat și soldații pe ascuns cîteva sute de capete.

Grecii, prinși tocmai cînd voiau să fugă, au fost spînzurați de catargele vaselor.

Răscoala a dat bune resultate. A umplut tesaurul Statului și pungile particularilor, căci averile celor uciși au fost confiscate.

www.dacoromanica.ro

Turcii au avut un minunat prilej de a se răsbuna pe Greci puși supt protecțiunea rigialelor sau cari erau beratlii. Era de ajuns să se găsească în casa cuiva un pistol, o pușcă ruginită sau un cuțit de vînătoare.

Pașa de la Brăila, care este socotit cel mai strașnic general, cînd a auzit de răscoala din Moldova, a mers în cîteva sate locuite de Munteni, pe unde credea că vor trece eteriștii și a tăiat nasurile și urechile țeranilor, a umplut trei butoaie și le-a trimis marelui Vizir. Curierul a căpătat o blană foare prețicasă, credinciosul Pașă a primit al treilea tuiu; urechile și nasurile au fost expuse în piețile publice."

Anton Oprescu

Incercare de studiu general asupra materialului arhivalic din arhivele vienese, privitor la istoria Romînilor.

de VIRGIL ZABOROVSCHI.

I.

Fără a cunoaște desvoltarea sistemului de guvernare, de organisare și administrare al Imperiului roman-german, respectiv vienes, adecă istoricul autorităților și instituțiilor sale, arhivele din Viena nu pot fi studiate și exploatate cu tot folosul ce pot da, și care este foarte însemnat. De-asemenea fără a ști organisarea în decursul timpului a acestor arhive.

E drept că și una și cealaltă nu puteau fi niciodată mai deplin studiate decît acuma, cînd întreg trecutul monarhiei dispărute ni stă înnainte, fără nicio restricție arhivalică sau reticență politică, așa că nu trebuie să ținem de rău pe cercetătorii noștri de pănă acuma de faptul că au oarecare lacune în conducerea cercetărilor lor [1].

[1] Arhivele vienese s'au descris publicului, fără restricții aproape, în Octombre 1918. Cu ocasia procesului moștenitorilor Hohenberg s'au deschis la Arhiva Statului nouă casete cu documente ale lui Ferdinand, tatăl lor, cu material secret extrem de important, care însă nu va putea fi încă întrebuințat. Vezi și *Le bibliographe moderne* (dir. Henri Stein), n-l din 21 August.

www.dacoromanica.ro

Dar să lămurim mai întâiu, să precisăm anumite noțiuni în ce privește Arhivele în general și cele germane, mai ales vienese —, în special, pentru a putea merge mai departe cu ușurință.

II.

Arhivele pot conține în general cam următoarele categorii de material: Documente și acte de proprietate, privilegii, codice, însemnări de drept general, datini și sentințe, acte și registre oficiale, legiuiri și discuții privitoare la ele, acte și documente de Stat. Prima categorie se găsește de multe ori adunată în codice [1].

Arhivele se modifică, în decursul istoriei, după situația socială, politică, etc., de oare ce ele sînt ca un organism viu care reflectă viața politică, socială, economică, în toate nuanțele și schimbările ei. Analogia cu un organism se vădește și în faptul că, fiind unitară și *trebuind* să fie, o arhivă se divide totuși și evoluiază în decursul timpului. *În epoca modernă, de exemplu, actele de Stat se înmulțesc,* după cum în epoca deșteptării burghesiei actele comunale, cetățenești sînt mai numeroase. De aici istoria orașelor care înflorește ca o consecință. Odată cu organisarea poștei scrisoarea iea o mare extensiune și se arată tot mai mult în arhive, etc.

Istoria, de asemeni, desvoltîndu-se, a influențat foarte mult asupra prefacerii și organisării arhivelor, precum, mai ales, asupra păstrării materialului. Foarte mult material s'a pierdut, fie cînd, se afla răspîndit în biserici, castele, etc., fie cînd s'a concentrat în Arhive centrale [2].

De la 1815 nu se mai pierde însă aproape nimic, iar între

[1] Codicele pot fi și o colecție mai nouă de mai multe categorii, cuprinzînd și memorii, rapoarte, scrisori, pamflete, notițe, ziare, broșuri, care n'au putut fi clasate în categoriile mari sau care se află în două sau mai multe exemplare manuscrise sau tipărite, în Arhive. Atunci se dau mai ales la biblioteci mari. Vezi mai departe despre Codicele de la Nationalbibliothek din Viena (foastă Burgbibliothek).

[2] Din sec. al XII-lea și al XIII-lea de ex. în arhivele romane s'au păstrat registre și copii ale *ieșirilor numai*, căci numai acelea interesau, fiind în general documente care resolvau chestii de proprietate, un privilegiu sau o chestie de drept. Intrările s'au distrus, lucru constatat mai întâiu de Finke în arhivele regilor aragonesi.

www.dacoromanica.ro

1848-71 interesul general pentru afacerile Statului și pentru istorie garantează definitiv materialul arhivalic. De la 1871, crescînd tot mai mult simțul național, în Germania mai ales, acest fapt intensifică și mai mult respectul, grija de arhive ca depozit al trecutului. Conținutul micilor arhive și organisarea lui în timp și spațiu trebuiesc *descrise perfect și sigur* în repertorii, regeste, inventarii, tabele analitice, elencuri, fișe, etc., manuscrise și tipărite, nelăsîndu-se nimic — pe cît posibil — la memorie: altfel în cîtva timp materialul devine inutilisabil, fie în scop practic, fie științific.

Căci o arhivă trebuie să fie sintesa a două lucruri: viața zilnică a afacerilor (mai ales ale Statului) și știința liberă a istoriei. Așa-dar organisarea trebuie să fie și de natură practică și științifică, căci, dacă am vrea să organisăm într'un sens sau în altul numai, unde ar fi limita[1]? De fapt arhiva va trebui să fie sufletul afacerilor publice ale Statului și numai în urmă, izvorul și îndreptarul științei.

De aceia se va proceda la o nouă organisare a sistemului (care acuma e din nou necesară și la Viena, semnalîndu-se acolo de specialiști de samă ca O. Redlich)[2], la înlăturarea materialului expletiv — din timp în timp — de sigur cu considerație, în măsura posibilului, pentru interesul științific, — urmărindu-se o limitare, o circumscriere și o revisuire constantă a Arhivei secrete (a Ministeriului de Externe de ex.), care evoluează în sensul că multe lucruri secrete pot fi utilisate după o vreme.

Se urmărește deci desvoltarea unei înfățișări organice și putința de utilisare cît mai lesnicioasă a arhivelor, materialul fiind în funcție de mersul afacerilor și de modificarea interesului, a punctelor de vedere și a perspectivei ideologice.

Pentru aceasta este de nevoie să se publice regulat și treptat repertorii, tablouri și «arhivalii». Aceasta și din alt motiv: Arhiva

---

[1] Întrebuințez termenul „trebuie", pentru că vorbesc despre o arhivă ideală, spre care evoluează arhivele occidentale, făcîndu-se mari sforțări, și apoi fiindcă o arhivă nu este niciodată definitiv orînduită, trebuind să fie modificată, neîntrerupt.

[2] Osw. Redlich. *Archivlehre* (curs la Universitatea din Viena).

www.dacoromanica.ro

Statului urmărește să centraliseze istoria țerii [1], prin còpii din toate arhivele din țară și străine [2].

Pe cît posibil, arhiva și registratura vor fi unul și același lucru, însă și una și alta trebuie să fie, în organisarea lor, „quintesența mersului afacerilor“ (Bachmann), însăși devenirea istorică a lucrurilor, cu înlăturarea a ceia ce nu e de esența afacerilor și a istoriei.

Inima arhivei, aș zice, este camera unde sînt concentrate cataloagele spre consultare și în care se găsește descrisă, cu discernămînt și exactitate, *însăși arhiva*.

În ce privește Ministeriul de Externe, acesta va avea arhiva lui proprie, cuprinzînd memorii [3], tratative, protocoale (procese verbale) de conferințe diplomatice [4], tratate și războaie, chestii de drept internațional, instrucții, indicațiuni, note de rapoarte — între cel ce însărcinează și cel însărcinat, rapoarte consulare, chestii de delimitare și de vămi [5]. În general se păstrează *nu-*

[1] Proiectul lui Napoleon din 1810. Vezi Ch. Langlois et H. Stein, *Les archives de l'hictoire de France*, Paris 1891.

[2] Transcrierea còpiilor poate fi și parțială dar inventariile trebuie să fie complecte.

[3] Memorii pentru pregătirea conferințelor, chestionare, pregrame, ordonări ale mersului afacerilor, etc.; Bittner, *Aktenkunde* (curs la Univ. din Viena).

[4] Acestea incep să se păstreze din sec. al XVIII-lea, iar în timpurile mai nouă se redactează în vederea publicării. Protocoalele de la Brest-Litovsc, de ex. sînt redactate mai ales în vederea publicării. Iată deci o nouă nuanțare a materialului, după interesul epocii (Bittner, „Aktenkunde“).

[5] Delisle, Origines des archives au Ministère des Affaires Étrangères (Bibliothèque de l'École des Chartes, XXXV, 1874); Ministère des Affaires Etrangères, Rapport sur les travaux de la Commission des Archives diplomatiques, Paris 1883.—Arhiva Minist. de A. S. din Paris cuprinde: 1-iu Corespondență politică (15.000 vol.) și anume depeșile ambasadorilor și coresp. ministrului de Externe cu agenții săi din străinătate, coresp. personală și chiar brulioane; acest material e împărțit pe fonduri: „fonds d'Angleterre, de Prusse“, etc., cu supliment (răspunsuri, rapoarte); 2. *Memorii și documente* („fonds de France“), apoi tratate, frontiere, protocoale, ceremonial, consulate, gazete străine, corespondențe cu prinții germani, memorii politice, militare, de comerț, afaceri particulare *pe alfabet, supravegheri de suspecți*, decorați, călătorii oficiale sau semiofficiale („fonds étrangers“). Există un inventariu, analitic al Arhivelor Ministeriului. Publicații: G. Lefèvre-Pontalis, „Correspondance politique d'Odet de Selve, ambassadeur de France en Angleterre (1546-49)“, Paris 1888; „Recueil des instructions données aux ambassa-

www.dacoromanica.ro

mai actele, documentele, hărțile și broșurile de ex. fiind trecute la Arhiva Statului sau aiurea. În Arhive actele [1] se despart de documente, hărți și broșuri, căci în organisare trebuie să intervină și criterii de ordin practic-material. În această ordine de idei, sînt anumite materiale care se pot da cu ocasia scsrtării, cînd materialul mai vechiu de treizeci de ani se vede (de obiceiu din zece în zece ani) — la musee sau biblioteci —, primind alt material în schimb. Aceasta este originea materialului arhivalic ce se află în Biblioteca Națională din Viena, compus din codice conținînd memorii, anale, descrieri de călătorii, scrisori, rapoarte provenite din arhive, dar neputînd servi la un scop arhivalic [2].

Documentele se clasează cronologic și pe săli și se descriu în fișe, registre și repertorii, actele pe cît posibil pe afaceri, după ce s'au împărțit în *politice și administrative* mai întăiu. Totul se repartisează și e prevăzut cu «signatura» și «provenienta» care se poate găsi în inventare și registre cu ușurință și care resumă esențialul categoriei în fața cărora ne aflăm.

În Franța s'a păstrat mai ales — dar nu totdeauna [3] — principiul provenienței, lăsînd actele în dosarul în care se găsesc, dar repertorisîndu-le și inventariindu-le amănunțit. La Veneția și Viena de ex. s'au desfăcut actele și aranjat în mai multe categorii nouă, luîndu-se acte din anumite registraturi ale diferitelor autorități sau consilii și punăndu-le împreună: cînd erau referitoare de ex. la o chestie turcească, la Turcica, etc. O nouă orînduire este foarte greu de făcut, implică o muncă

---

deurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française; Autriche (Albert Sorel), Paris 1884; Pologne (L. Farges), Paris 1888; Russie (Rambaud), t. I, Paris 1890.

[1] Actele sînt foarte variate, mai întăiu ca structură intimă (concepte, originale, cópii), apoi ca formă, a căreia diferențiere începe în secolul al XVIII-lea. Anexele se păstrează, dar nu totdeauna lîngă act, însă în acest cas trebuie să poată fi ușor urmărite. Forma este variată și trebuie totdeauna precisată. Autorităților superioare li se adresează rapoarte sau aduceri la cunoștiință (Anzeige), celor egale note și adrese, celor inferioare, secrete, rescripte, ordine, intimațiuni, instrucțiuni (Bittner, „Aktenkunde)".

[2] Armand Baschet, „Souvenirs d'une mission. Les archives de la sérenis: sime République de Venise" (Paris, Venise 1857), remarcă valoarea *manuscriselor* din biblioteca Burgului vienes.

[3] Vezi mai departe. Vezi și *Les archives de l'histoire de France*, etc.

www.dacoromanica.ro

enormă, plină de multe primejdii, dintre care cele mai mari pentru o arhivă sînt *confusiunea și împrăștierea (dispersiunea).*

Scopul urmărit constant de o nouă orînduire este *simplificarea*, și atunci metoda cea bună este ca, la concentrarea diferitelor registraturi într'o Arhivă Centrală ca și la orînduirea unei arhive speciale, să se respecte ambele principii, așezîndu-se sau lăsîndu-se *în cadrul provenienței* actele pe afaceri, cu scopul ca actele cutărei autorități sau cutărui consiliu să fie împreună sau să poată fi găsite ca atare, iar în interiorul acestei orînduiri să putem găsi o anumită afacere, chestie sau problemă pe cît posibil concentrată. Vom vedea mai departe în ce măsură s'a putut realisa acest lucru la Viena [1].

III.

Arhivele vienese sînt, în aproape totalitatea lor, registratura autorităților Imperiului, începînd cu cea mai înaltă care e Împăratul și numărînd diferitele consilii și cancelarii, care se înființează sau desființează, se contopesc și se tranformă, continuînd une ori să trăiască și să lupte cu o autoritate rivală, mai nouă, complicînd și risipind aceleași afaceri ca apoi să le

[1] Resultatele tuturor operațiilor trebuiesc centralisate în categorii și trecute în inventarii, etc. Cel mai bun sistem pare cel pe fonduri. E drept că, dacă creezi o categorie, ca de ex. în Arhiva Statului francesă (originea materialului Arhivelor francese îl formează tesaurul de carte al regelui, registrele Parlamentului, cartularele mănăstirelor și comunelor): „Monuments ecclésiastiques (série L)" sau „historique", etc., va fi mai întăiu greu să determini precis unde merge un act și atunci va trebui să-l iei într'un dosar, desperechindu-l ca să-l dai într'altul, etc. De aceia s'a făcut mai bine cînd s'au putut păstra dosarele întregi.

Se vede deci că repertorisarea pe indice, table, fișe, regeste, resumate, publicarea de inventarii analitice, sînt absolut indispensabile și poate cele mai importante operații ale unei arhive. Astfel la Viena, la Arhiva Statului, s'au orînduit foarte laborios fondurile pe categorii destul de numeroase și acum se încearcă să se restabilească, în teorie măcar, vechea registratură. Un exemplu: cele două diplome (cópii) acordate lui Brîncoveanu de către Împăratul Leopold la 30 Ianuar 1689 (cunoscute până acuma indirect) se găsesc în „Hungarica" (fasc. 185), unde Giurescu nu le-a căutat. Ele au fost repartisate acolo fiindcă Împăratul basează întreaga situație creată de aceste diplome pe vechile legături ale Țerii-Românești cu Ungaria! Oriunde ar fi repartisat un act, trebuie să putem afla din registratura cării autorități sau consiliu provine.

www.dacoromanica.ro

centralisează; autorități cu competințe destul de variate și schimbătoare, după epocă, împrejurări sau personalități conducătoare.

Aceasta de oare ce afacerile erau multe și, cu creșterea Imperiului, se desvoltă mereu, se creiază nouă organe, consilii, cancelarii, toate urmărind centralisarea cît mai strînsă; apoi, fiindcă, natural, afacerile sînt variate, într'o epocă de prefacere și consolidare, cum este aceia a războaielor turcești de ex., mai mult încă, fiecare afacere avînd spețe variate. Așa dar mulțimea afacerilor, crearea de nouă organe, pe lîngă cele vechi, care de obiceiu continuă să trăiască, prefacerile Imperiului, din Imperiu roman-german, în Imperiu central-oriental ca tendințe, apoi definitiv habsburgic, acestea toate explică varietatea și bogăția materialului arhivalic.

Lucrul nu împiedeca însă că afacerile interne și externe trebuiau să meargă și la Împăratul: personagii importante și anume autorități mai puternice concentrau și centralisau, une ori prea mult, afacerile numeroase și complicate ale Imperiului, în creștere, în devenire, el însuși un fel de mecanism dinamic caracteristic. E ca un marș în etape, cu o companie aproape neîntreruptă, mersul politic și administrativ al Imperiului vienes— de multe ori cam greoiu sau încet.

Unitatea activității însă era dată prin Împărat, prin tendințile de stăpînire și unificare habsburgică și prin însăși natura lucrurilor și impunerea împrejurărilor.

Să încercăm a face un scurt istoric al organisării în general și al autorităților centrale (*Zentralbehörde*) [1] ale Imperiului.

[1] Din Fellner-Kretschmayr, „Die österreichische Zentralverwaltung", 3 vol. 1907.

De la acoste autorități centrale provin, nu numai arhiva Statului, extraordinar de bogată pentru politica orientală, dar și Arhiva Ministeriului de Interne (desvoltat din centrala cancelariilor aulice, așa-numitul „Directorium in publicis et cameralibus" al Mariei-Teresei), precum și aceia a „Hofkammer" ei (Chambre des comptes), în care sînt și chestii cemerciale care ne privesc, neexploatate, apoi a Ministeriului de război. Acesta conține enorm de mult în privința noastră în complexele războaielor cu Turcii; de asemenea se află foarte mult aici despre Romînii din Ardeal, în special despre răscoale ca aceia a lui „Hakul" (aceasta de fapt la Staatsarchiv) din regiunea Bistriței (1761) și mai ales a lui Horea. D-l N. Iorga prevăzuse că în actele Consiliului (Hofkriegsrat) aulic de război se găsesc și acestea (N. Iorga, „Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria", vol. II).

www.dacoromanica.ro

Statul austriac de funcționari și cu tendințe centraliste începe să se organiseze încă supt Maximilian I-iu (1493—1519), dînd un început de precisare si de statornicie mijloacelor și organelor de guvernare și administrare.

Ferdinand I-iu (1522—1564) statornicește un Consiliu aulic (Hofrath) și un Consiliu secret—pentru afaceri externe în special. Numai cel de-al doilea va avea un viitor si ne interesează în deosebi. De asemenea stabilește un Stat de război al Curții (Hofkriegsrath), care va deveni și va rămînea foarte important, precum și o cancelarie generală a Curții, pentru a expedia decisiile primelor două Consilii și pentru afaceri interne în special precum și o Cămară a Curții (Hofkammer), pentru finanțe. Consiliul secret se transformă evoluînd, supt Leopold I-iu (1657—1705), în conferință secretă (Geheime Conferenz), un început de Consiliu de miniștri, sfîrșind[1] chiar prin a deveni după 1848 Consiliul de miniștri în sensul contimporan. Procesele-verbale ale conferinței secrete (Conferenzprotokolle) conțin desbaterile din acest Consiliu (care une ori se țineau acasă la un personagiu important: Prothocollum conferentiae bey Irer Excellenz Grafen Kinsky, 21 Sept. 1698, în Hurmuzaki, „Fragmente", III, p. 453) cu deosebire asupra chestiilor externe.

În același timp încep să se întemeieze, una după alta, cancelariile, atingînd supt Carol al VI lea (1711—40), cînd avem și o «italienische Hofkanzlei» și urmașii lui imediați, și un Consiliu spaniol (cu ocasia războiului de succesiune spaniol), «Spanisches Rath».

Toate aceste cancelarii pentru diferitele țeri urmăriau să stăpînească mai adînc nenumăratele chestii ale acestora, pentru ca în urmă să le *unească* la Viena, fie într'o Cancelarie mai generală, fie în Consiliile conduse de vre-un Ministru sau de Împărat. Astfel era o Cancelarie aulică austriacă, una boemă, una ungară și transilvană, etc. Maria-Teresa concentrează cancelariile aulice, chestiile lor mai bine zis, «într'un fel de

[1] Sînt de obiceiu note de conducere a desbaterilor, însemnări și ciorne. Un exemplu: la fasc. 1688 găsim o foaie pe care e notat : „1. Uber die Gesandten; 2. Über die Mittel; 3. über den Weg nach Wallachey". Apoi cîte-odată frase nelămurite, etc. Chestiile propuse sau tratate aici sînt resolvate mai ades de Cancelaria Statului sau de Consiliul de război, unde le-a găsit Giurescu. Dar chiar aceste fragmente nu sînt lipsite de interes.

www.dacoromanica.ro

centrală», Directorium in publicis et cameralibus, un fel de ministeriu de Interne, de care depinde și direcția Arhivei de Stat, iar la 1761 se înființează Consiliul de Stat (Staatsrath), o mare sforțare de centralisare în care găsim nenumărate chestii interne de toată natura ale diferitelor țeri, iar supt Iosif al II-lea, la un moment dat, Ungaria, neînglobată sigur și deplin în nicio cancelarie de fapt, umple coloanele indicelor acestui Consiliu.

Ambele aceste autorități Consilii centraliste au o soartă șovăitoare [1].

În sfîrșit, dacă afacerile interne împărțite de diferitele cancelarii, centralisate pentru cîtva timp de Directorium și de Consiliul de Stat, se îndrumau pe calea unificării tot mai mult, afacerile externe scăpau din rivalitatea Cancelariei Imperiului (Reichskanzlei) și rămîneau conferinței și cancelariei aulice și de Stat (Hof- und Staatskanzlei), care de la 1742 monopolisează definitiv aceste afaceri împreună cu cele ale Casei imperiale și ale Curții, devenind astfel un premergător al Ministeriului Casei imperiale și de Externe. Această unificare merge paralel cu formarea conștiinței comune — într'o măsură oarecare — a întregului organism în lupta contra Turcilor, în special în epoca ofensivă [2].

Situația cerea mai înnainte de toate o centralisare și o statornicire a chestiilor diplomatice — ceia ce văzurăm—, dar mai ales a chestiilor financiare și militare. De la Maximilian I-iu chiar, impositele devin importante — se trece de fapt de la sistemul domeniilor și regaliilor la imposite. Contribuțiunea (contributio) fiecării țeri — destinată pentru armată — este so-

[1] Heck-Bidermann, „Der österreichische Staatsrath", 1868—79, 3 vol. Acest Consiliu nu era de fapt o autoritate și nu avea o cancelarie, așa că ni-au rămas numai procesele-verbale ale consfătuirilor, ca și de la conferințe secrete. Războaiele erau făcute în cancelaria respectivă (de ex. cea transilvană pentru Transilvania, etc.). Și acolo trebuiesc urmărite. Cum acestea s'au centralisat prin Directoriu în Ministeriul de Interne, acolo vom căuta actele privitoare la numeroasele chestiuni ce se găsesc în indicele așa de complect ale sonsiliului de Stat (Staalsrathakten). Despre Romînii din Ardeal se află foarte mult.

[2] Am ales pentru tabelele analitice de material arhivalic de la sfîrșitul studiului acestuia tocmai o parte din această epocă, fiind mai caracteristică pentru mecanismul, mașina administrativă Imperiului.

www.dacoromanica.ro

cotită în fiecare an în mod exact[1]. Cămara curții, autoritatea centrală pentru finanțe, care nu e recunoscută de Unguri, este ajutată în organisarea întrării impositelor de diferitele cancelarii și de Directoriu și mai ales de Consiliul de Stat (Staatsrath), care se ocupă foarte des cu fixarea contribuției, cu care ocasie trebuie să cunoască țerile, locuitorii și împrejurările și afacerile respective, cît de neînsemnate[2].

Era natural ca, revoluția si statornicirea basei autorităților centrale căzînd în timpul războaielor, cea mai centralisată și mai unificativă autoritate centrală să fie cea militară.

Pe cînd Justiția este desfăcută din administrație abia de Maria-Teresa, Consiliul aulic de război (Hofkriegsrath), presintă încă de la început o deosebită independență și, mai mult, concentrează în el adesea și afacerile externe, adresîndu-i-se conclusiile sau decisiile Conferinței secrete în legătură cu războiul, până la 1742, cînd Cancelaria Curții și Statului iea deplin asupra ei afacerile externe. De aceia s'a putut zice că, afacerile externe privind pe Ruși și pe Turci, deci și pe noi, au fost pe sama Ministeriului de Război mai ales[3].

Vom vedea în ce măsură, trecînd la descrierea și analisarea materialului arhivalic în general, pentru a examina în urmă fiecare arhivă mai importantă în parte, sfîrșind cu expunerea unui plan metodic de lucru în arhive, precum și cu un număr de tabele analitice ale materialului studiat în aceste Arhive.

---

[1] Vezi actele Consiliului de Stat (Staatsrathakten). De aici bogăția informativă a acestora.

[2] Factorul economic devine tot mai însemnat. Barber, Die wirtschaftliche Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien 1683, Viena 1916. Se începe și politica comercială supt Maria-Teresa și Iosif al II-lea. Materialul documentar al comerțului tot în Arhiva Camerei de comerț (Hofkammerarchiv). V. și M. v. Herzfeld, Zur Orienthandelspolitik Osterreichs unter Maria Theresia in der Zeit von 1740-41, în „Archiv für österreichische Geschichte", CVIII, Viena 1919.

[3] Cu Rusia de ex. nu sînt relații diplomatice regulate, cu Turcia e mereu război, iar chestiile privitoare la noi, în acea epocă, privesc mai ales războiul. Foarte multe rapoarte (relațiuni) sau memorii (diarii) ale reședenților, internunțiilor și interpreților se adresează direct din Constantinopol sau Adrianopol Consiliului aulic de Război. Împăratul de asemeni comunică direct cu presidentul Consiliului de Război.

www.dacoromanica.ro

IV.

Din înfățișarea cea mai generală a materialului foarte bogat din arhivele vienese [1] reiese că el trebuie săfie resultatul următoarelor operațiuni—în principiu—: la conștiința anumitor consilii și Împăratului — une ori direct — ajung anumite chestiuni prin agenții din străinătate, internunții, residenți, prin alți informatori sau pe altă cale, pentru cele externe; prin autorități subordonate sau funcționari pentru cele interne, sau chiar pe cale strict personală — supt formă de scrisori, rapoarte, dări de samă, informații, notițe, memorii, studii, petiții, etc.

---

[1] Iată o încercare de bibliografie despre Arhive în general, și despre Arhivele germane — respectiv vienese — și despre publicațiile de materiale. Löhrer, Archivlehre, Paderborn 1790; Armand Baschet. Les archives de la sérénissime République de Venise, Paris Veneția 1857; Champollion-Figeac, Manuel de l'archiviste, Paris 1860; Ch. V. Langlois et H. Stein. Les archives de l' Histoire de France; Delisle, Origines des archives au Ministere des Affaires Étrangères (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, XXXV, 1874); G. Wolf. Geschichte der k. k. Archive in Wien. Viena 1871; G. Wolf, Das k. k. Kriegsarchiv, Geschichte u. Monographie, Viena 1878; Henri Bordier, Les archives de la France, Paris 1855; Gustav Winter, Die Gründung des k. k. Haus-Hof- u. Staats-Archiv (Archiv für öster. Geschichte, 1892); G. Winter, Das Staatsarchiv. 1904; O. Redlich. Das Archivwesen in Österreich (in Mitteilungen der Archivsektion der Zentralcommission, vol. VI); O. R., Staatliches Archivwesen in Österreich, în Correspondenzblatt des Gesamtvereins der Deutschen Geschichte, 1911; Neue Organisation des österr. Archivs, in Mitteil. des Archivrates (I, 1913); Mayr, Über Staats u. Archivwesen, in Zeitschrift des Volkwirtschaft, XII; Cuvelier, Les archives autrichiennes, Revue des Bibliothèque et des archives de Belgique, 1906; diferite reviste și publicații ca: Historisch, Denkmäl. III, Archiv-Sektion, Mitheilungen des Archivrathes 1913; Mittheil. des k. k. Kriegsarchivs, etc. etc.

Publicații (în afară de cele românești destul de bogate, din Magasinul istoric, Hurmuzaki, Iorga și Giurescu, etc.) mai importante de documente basate pe material arhivalic austriac care sînt: 1. Fontes rerum austriacarum, Österreichische Geschichtsquellen (herausg. von der historischen Kommission der Akademie der Wissenschaften in Wien, II. Diplomataria et acta, Viena 1855; și urm. 2. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Viena 1903 și urm., vol. 1 și 8: Chronologisches Verzeichnis der österr. Staatsverträge (1526-1847), vol. 2. Uebersberger, Österreich u. Russland seit Ende des 15, Jahrhunderts, vol. 1 (1488-1605). 3. Österreichs Staatsverträge, England, I. (1526-1748). 4. Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs. 5. 6. 7. Die österr. Zentralverwaltung I (—1749). 8. 9. Österreich

www.dacoromanica.ro

Consiliul, autoritatea centrală, desbătea chestiunea, și Împăratul, direct sau indirect, da conclusia sau resoluția, care se comunica autorității, cancelariei respective sau altui consiliu, dacă era casul — de ex. celui de război, putînd și acesta, la rîndul său, comunica și el cu alte autorități sau Consilii și în special personal cu Împăratul sau cu comandanții în campanie.

Staatsverträge. Siebenbürgen (1623—1690). 10. Niederlande I (—1722). 11. Familienkorrespondenz Ferdinands I. 12. V. Bibl. Familienkorespondenz Maximilian, II

Monumenta historiae Bohemica, ed. A. Gindely, 5 vol., Praga, 1764-90. Analecta monumentorum ommis aevi vindobonensia ed. A. F. Kollar, 2 tom., Viena 1761-2; Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, hersg. vom Altertumsverein zu Wiena, Viena 1895 și urm.

Monumenta historica ducatus Carinthiae, hersg. von A. Jaksch; Tirolische Geschichtsquellen, Innsbruck 1867; Regesta Habsburgica, Regesten der Grafen u. Herzöge von Österreich aus dem Hause Habsburg, I vol., Innsbruck 1905; Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae, Praga 1855 și urm.; Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, Praga 1905 (vezi și Dahlmann-Waitz, n-le 1084—1109); Recueil des traités et conventions conclus par l'Autriche avec les puissances étrangères depuis 1763 Jusqu'à nos jours, publ. p. L. Neumann, 6 vol., Leipzig 185-59, Nouvelle suite p. L. Neumann et Ad. de Plason, t. 1—19, Viena 1877—1909; Monumenta Hungariae historica, Pesta, 1857 și urm., I: Diplomataria, vol. 1—34; III. Monumenta comitialia regni Hungariae, vol. 1—14, III/$_2$: Monum. regni Transylvaniae, vol. 1—24; IV. Acta externa; Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 1-30, Agram 1868 și urm.; G. Fejér, Codex diplomaticus Hungariae, 11 părți în 40 vol. și 3 indice, Buda 1829-44; Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, ed. G. Wenzel, 12 vol., 1861-74; Codex diplomaticus andegavensis, ed. E. Nagy, vol. 1-6, 1878-91; Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, ed. Smiciklas, Agram, 1904—10; Urkundenbuch zur Gesch. Siebenbürgens, hersg. von G. Teutsch u. F. Firnhaber, Wiena 1857; Urkundenbuch zur Gesch. d. Deutschen in Siebenbürgen (hersg. von Zimmermann, Werner u. Müller), vol. 1-3, Sibiiu 1892 și urm. Pentru epoca studiată aici cu deosebire Gévay (A. v.), Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte des Verhältnisses zwischen Österreich-Ungarn u. der Pforte im 16. u 17. Jahrh, 3 vol., Viena 1838-42; Die Berichte des kaiserl. Gesandten Fr. von Lisola (1655-60), herausg. von A. F. Pribram (Archiv für österr. Gesch., 70), Viena 1887; Die Hauptrelation des kaiser. Residenten in Konstpel Simon Reniger v. Reningen 1649—66 (Mittel. aus dem Kriegsarchiv, 12); Militärische Korrespondenz des Prinzen Eugen v. Savoyen, ed. F. Heller, Viena 1848; Ph. Röder von Diersburg. Des Markgrafen L. W. von Baden Feldzüge wider die Türken, 2 vol., Karlsruhe 1839-41; Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland u. Österreich im 17. Jahr., ed. J. Fiedler (Fontes rerum austr., 27), Viena 1867; Venezianische Depeschen vom Kaiserhof, Abteilung

www.dacoromanica.ro

Împăratul scria personal președintelui Consiliului de război sau comandanților [1].

Astfel întîlnim o complexitate caracteristică, atît pentru intrări (Einläufe), cît și pentru ieșiri (Ausläufe) [2], cînd urmărim aceiași chestie în toată extensiunea ei. Dacă însă cunoști mașina, nu va fi extrem de greu să strîngi o chestie în întregimea ei — acuma cînd toate arhivele sînt deschise —, acoperind lacunele de pănă acuma.

Tendința de unificare deplină, puternică persistă și se arată la tot pasul, dar era în însăși natura lucrurilor, atît pentru chestiile externe, unde atîtea State, atîtea chestii sau personagii interesau anume autorități — fiind mai ales o implicare a chestiilor diplomatice și războinice, care une ori merg foarte departe —, cît mai ales pentru cele interne, pentru ca o oarecare descentralisare a chestiilor, o reacțiune, să se manifeste.

Ceia ce face să fie hotărîtor în orice chestie internă sau externă pe care o urmărești, *este principiul provenienței: adecă trebuie să cauți după autoritatea sau autoritățile, cancelariile, consiliile* (respectiv după arhiva lor, dacă e încă întreagă, sau urmărind-o

---

II, prelucrate de A. F. Pribram) 1657-61) Viena 1901; Briefe Leopolds I. an Wenzel v. Lobkowitz (Archiv für österr. Geschichte, 80); Das Kriegsjahr 1683 nach Acten u. anderen authentischen Quellen dargestellt, în Abtheilung für Kriegsgeschichte der k. k. Kriegs Archivs, 1883 (vezi și O. Klopp, Das Jahr 1683 u. der folgende Türken-Krieg bis Carlowitz 1699, Graz 1882), etc., etc. Diverse publicații și reviste: Archivalischer Almanach, Hedtler, 1908-9; Zeitschrift für Archivkunde; Zeitschrift für dentsche Archive; Archivalische Zeitschrift; Correspondenzblatt; Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte u. Kunst; Bibliographie moderne, Courrier international des Archives et des Bibliothèques, directeur Henri Stein; Zentralblatt für Bibliothekwesen herausg. v. Paul Schwenkl; Mitteilungen des Instituts für österreich. Geschichtsforschung (Osw. Redlich), Innsbruck; Litterarisches Zentralblatt.

[1] Ex.: Leopold către marchisul de Baden în 1688-89. fasc. IX, 9/1913 X, XI, Arhiva de război. Războaiele turcești. În 24 Octombre 1679 Impăratul scrie personal marchisului să cruțe țerile lui de cvartiruire și deci să o facă în Muntenia (fasc. X, Cabinetsakten). Vezi și Moriz Edler von Angeli, Der Feldzug 1689 (Mitt. d. Kriegsarchiv). În altă parte Impăratul își expune voința lui personală de a trece Țara-Românească între țerile Coroanei.

[2] Acestea constau din conclusii, decisii și numeroase instrucțiuni (Weisungen) foarte instructive.

www.dacoromanica.ro

unde este desfăcută ori repartisată), cari, *la un moment dat*, trebuiau sau puteau fi competente într'o anume chestiune.

Trebuie așa dar refăcută filiera unei chestii în funcție de momentul administrativ politic și de guvernare a Imperiului, și în acest sens să cauți actele pe care le uămărești[1].

Caracterul esențial în această dîrecție și care a rămas imprimat în arhive și în materialul lor este creșterea dinamică și activă, în înnaintare, în întindere, adîncire și complicare, pe de o parte, iar, pe de altă parte, sforțările necesare acțiunii neoprite de război în afară, de închegarea înnăuntru, sforțările de unificare, de centralisare, de concentrare.

Ar urma deci, dacă înregistrarea cea veche ar fi rămas, să ne aflăm în fața unor registraturi numeroase ale diferitelor autorități, ale Împăratului, Casei și Curții imperiale și regale, care registraturi și-ar împărți chestiile diferite externe și interne, potrivit competențelor la un moment dat, potrivit nevoilor și de organisare și de acțiune imediată războinică tot de odată, precum și caracterului foarte pronunțat personal al Monarhiei, cere rămîne, cum poate, până la urmă.

Ar fi trebuit prin urmare să urmărim fiecare chestie la diferitele registraturi, și, cu cît am urmări-o la mai multe, cu atît ar fi mai bine; natural fără să uităm arhivele private, în care ar fi urmat să găsească une ori cel mai important material în marile chestii politice și militare.

Aceasta ar fi trebuit sa fie înfățișarea materialului, și am descris un lucru care trebuia să fie, fiindcă în metoda de cercetare este necesar să se țină samă de această teoretică înfățișare a materialului, trebuie să-i fie chiar fidelă cu totul. Căci s'a întîmplat că, în secolul trecut (începînd de la 1851 mai ales), dar și mai înnainte[2], s'au făcut, după diferite alte mutări și schimbări, un fel de reorganisare[3] a materialului și nu s'a făcut

[1] Vezi exemplul de mai sus, d. N. Iorga indicînd Consiliul aulic de război pentru chestia Horea, pe care alții voiau s'o caute la Staatsrathacten de la Cancelaria Transilvaniei, unde totuși este ceva, — potrivit celor spuse, mai sus.

[2] Vom vedea aceasta în amănunte vorbind mai ales despre fasele Arhivei de stat (fostă Haus-Hof u. Staats-Archiv).

[3] Ultima revisuire a materialului, în 1920, după deschiderea deplină a Arhivelor în Octombre 1918. Acum se lucrează la reconstruirea vechii registraturi (reg. N.) și la o nouă aranjare, pe care o cere noua perspectivă istorică și noile împrejurări.

www.dacoromanica.ro

într'o măsură după principiul provenienței — adecă după autoritatea de la care emanau diferitele acte—, dar și după principiul „privinței“ (concernant, betreffend), — deci după chestii și probleme istorice. Orînduirea generală însă a materialului extern s'a făcut mai ales după țara de la care provine sau pe care o privește — aceasta fiind și organisarea mersului afacerilor [1] —, iar cel intern, după autorități sau după chestii. Materialul imperial s'a alcătuit din acte luate din toate părțile, după cum caracterul personal sau familiar imperial este destul de pronunțat, formîndu-se o arhivă a Casei, care conține, bineînțeles și un bogat material al vieții de familie a Habsburgilor, interesant de sigur și din alte privinți.

Această reorganisare a materialului arhivalic, care pentru cercetarea științifică nu este neprincioasă, s'a recunoscut însă astăzi ca imperfectă.

Peutru a ni da sama bine de adevărata situație a materialului arhivalic din Viena, este necesar să cunoaștem mai intim organisarea și conținutul arhivelor, după importanța lor.

V.

Din autoritățile centrale ale vechiului Imperiu roman de națiune germanică s'au desvoltat, în timpuri mai nouă, cele trei mari arhive, și anume: Reichskammerarchiv din Wetzlar (astăzi Arhivă a Statului prusian), Reichshofratsarchiv (Arhiva Consiliului aulic al Imperiului) din Viena și Erzkanzlerarchiv din Maiența [2].

Aceste două arhive din urmă formează basa Arhivei Statului din Viena, împreună cu Arhivele diferitelor țeri vechi austriace [3].

[1] Ministerîul de Externe austro-ungar (resultat al Cancelariilor de Stat și al Consiliilor respective (mai ales Geheime Conferenz), era împărțit pe secții (referate), cu cîte un referent în frunte, după țeri sau regiuni, de ex. Balcanii, Turcia, Răsăritul (Rusia, România), etc. Materialul arhivalic al Ministeriului de Externe frances este ordonat în mod analog (fonds d'Angleterre, etc.). Vezi: „Les archives de l'histoire de France“. de Ch. V Langlois și H. Stein, Paris 1891.

[2] Arhiepiscopul din Maiența, ca șef al „Statelor“ (Ständen), era un fel de autoritate rivală a Împăratului. Arhiva se află de la 1851 în Viena.

[3] Vézi Repertoriul lui W. Putsch (1527-47) al Arhivelor prinților anstrieci (Archiv der österr. Landesfürsten). Cf. Oswald Redlich. Archivlehre (curs citat) — Registrul lui Putsch este excelent până astăzi.

www.dacoromanica.ro

Arhiva Casei, Curții și a Statului [1] (Haus -, Hof u. Staatsarchiv), astăzi Arhiva Statului (Staatsarchiv), instalată într'o clădire apropriată modernă (de la 1899—902), este una dintre cele mai importante [2] arhive din Europa și foarte proprie pentru studiul diferitelor epoci, dar cu deosebire pentru timpurile mai nouă și pentru cea contemporană [3].

Importanța politică [4] și istorică a acestei Arhive e imensă, atît pentru istoria politicei austro-ungare, cît și pentru istoria Balcanilor și a Orientului, în care direcție, după împrăștierea arhivei din Petrograd, rămîne cea mai importantă din lume.

Vom încerca să facem un istoric [5] al acestei Arhive, arătînd diferitele ei fase și prefaceri din care va reieși alcătuirea ei actuală, apoi vom face o analisă mai ales a materialului românesc, complectată la fine în tabelele analitice.

Tot Împăratul Maximilian încearcă să creeze o arhivă comună, însă începuturile ei sînt nimicnicite de noua împărțire a țerilor supt Ferdinand I-iu (1564). La 1649, în mijlocul «reformelor» Mariei-Teresei, se întemeiază și o arhivă a Casei, Curții și a Statului, subordonată directorului «in publicis et cameralibus». Theodor Anton Taulow von Rosenthal, însărcinat cu conducerea arhivei, concentrează aci arhivele din Viena, Graz

[1] Cel mai vechiu material este registratura imperială de la 1401 înnainte, care ajunsese la Turin, Pisa, etc., și care a fost adusă din Italia de Habsburgi.

[2] Arhiva Statului posedă 75.222 fascicole (dosare sau pachete), 9488 volume, circa 60.427 documente, 52.000 de cărți (biblioteca). Austria intră cu 50.000 documente. Ungaria are în Arhivă partea numită Arhiva Kossuth și Arhiva guvernămîntului general din Buda, Italia Arhiva lombardo-venețiană cu Dispacci di Germania, Trienter Urkunden; Boemia, Arhiva Coroanei boeme, Arhiva Mănăstirilor boeme; Iugoslavia, Arhiva Ragusei, Arhiva din Spalato; Polonia, Arhiva regatului polon; noi Moldovalachica, părți din Turcica, Russica, etc., Staatsrathacten, etc.

[3] Epoca lui Kaunitz și Metternich de ex., de mare interes general.

[4] Importanța politică a acestei Arhive pentru vechea Monarhie reiese și din cuvîntarea ținută la 14 Maiu 1920 de contele Klebelsberg în sînul Societății istorice ungare precum și dintr'un articol din Neue Zürcher Zeitung (23 Februar 1921) al unui monarhist. Ambii represintă punctul de vedere că această arhivă, ca expresia cea mai înnaltă a istoriei expansiunii austro-ungare mai ales contra Turcilor, poate servi ca un centru de pregătire morală a restaurării Monarhiei.

[5] Gerson Wolf, Gesch. der k. k. Archive in Wien (Viena 1871) și broșura anonimă. Das Haus-, Hof u Staatsarhiv in Wien, Viena 1920.

www.dacoromanica.ro

și Innsbruck, precum și cele din Praga. Era, în acest timp, o arhivă mai ales de documente originale și de diplome, având și puțină corespondență. Desființându-se în 1762 Directoriul — care va fi de altfel reînființat—, Arhiva Statului trece la resortul Cancelariei Curții și Statului (Hof u. Staatskanzlei), care de la 1742 concentrase toate afacerile externe, într'o oarecare rivalitate însă cu Reichshofkanzlei. În felul acesta Arhiva Statului devine o registratură a afacerilor externe, a cancelariei numite care, prin șeful său, este legată cu diferite alte autorități centrale și consilii din jurul Suveranului. Ea va primi deci actele provenite din acel oficiu și din Consiliile în legătură. De asemenea va primi și actele conferinței secrete, care se ocupă cu afacerile externe, precum și ale Cancelariei Curții Austriace, din același motiv.

Prin această schimbare importantă, Arhiva Statului își iea înfățișarea ei definitivă și-și determină importanța fundamentală de arhivă politică și diplomatică.

La 1807 — după desființarea Imperiului Roman de națiune germanică — trec la Staatsarchiv și actele diplomatice și politice ale Cancelariei de Curte a Imperiului (Reichshofkanzlei), precum și ale Reichshofratului, așa că, după ce, în 1852, va trece și registratura arhiepiscopului din Maiența (în calitate de arhi-cancelariu al Imperiului), vom avea concentrat aici materialul arhivalic mai de samă al Imperiului, alături de acel al Cancelariei Statului și al Consiliilor în legătură.

La 1805 și 1809 o parte din arhive a fost transportată aiurea, iar o parte a fost luată de Napoleon la Paris, fiind restituită în urmă. Tot la 1805 și 1814 s'au încorporat arhivele arhiepiscopatului de Salzburg, ale Veneției și Trentului, acestea acuma în urmă restituite, potrivit provenienței, Italiei.[1]

Cu începere din 1851 se ieau în Arhiva Statului actele din registraturile Casei Imperiale și al Externelor (care funcționează de la 1848 în locul Cancelariei Statului), precum și ale Cancelariei cabinetului (Kabinetskanzlei).

Avem deci, pentru chestiile externe, o desăvîrșită conti-

[1] Italia a cedat, în locul materialului luat (Dispacci di Germania, etc.) înapoi, copiile ce se făcuseră înainte, așa că acuma se găsesc la Viena copiile (vezi tabelele analitice).

www.dacoromanica.ro

nuitate, începînd cu actele Casei și Împăratului, cu Consiliul Secret, Conferința Secretă și Cancelaria Curții și Statului și sfîrșind cu Ministeriul Imperial și Regal de Externe Austro-Ungar după Ministeriul Casei Imperiale și al Externelor. Acest bogat material extern a crescut prin încorporarea registraturii particulare a Împăratului [1], prin acelea ale corespondenței oamenilor de Stat sau a altor persoane importante ale Monarhiei (Grosse Correspondenz), precum și prin materialul diferitelor consillii (Geheime Conferenz, Staatsconferenz, Ministerkonferenz-protokolle) și prin arhive private [2].

La 1885 Arhiva Statului primește o registratură foarte importantă pentru noi, aceia a Consiliului de Stat (Staatsrath), posedînd voluminoase și amănunțite rubrice [3].

De fapt fiecare arhivă [4] formează un întreg organic și poate

[1] În 1920 s'au înregistrat ultimele hîrtii ale Cancelariei cabinetului (Kabinetskanzlei) de la 1867 pînă azi.

[2] Scrisoarea lui Gheorghe Ștefan de ex. din Dorpat (31 Iulie 1663) este din fosta arhivă a familiei Porcia, acuma în fasc. 23 Moldavo-Valachica (Altere Bestände). Tot așa arhiva familiei Schwarzenberg (imprim. 1873).

[3] Inventariile arhivelor din Viena sînt cronologice. Indicele Staatsrathului sînt cronologice și alfabetice.

[4] Iată o expunere pe arhive secundare sau secții ale materialului pe care-l posedă astăzi Arhiva Statului din Viena: 1. Altösterreichisches Staatsarchiv (Repertorium W. Putsch); 2. Arhivele *Imperiului* roman (Reichshofkanzlei, Reichshofrats u. Mainzer Erzkanzler archiv. Arhiva Cancelariei Imperiului posedă raporturi diplomatice, acte ale electiunii imperiale, încheieri de pace, declarări de război, corespondența oamenilor mari (Grosse Correspondenz). Arhiva arhicancelariului complectează arhiva de mai sus, iar a Consiliului de Curte — care lucrează în concurență cu „Reichskammergericht" ca supremă instanță judiciară — conține seriile numite judicialia, gratialia (privilegii de tipar, censură, poștă), apoi „Lehensakten". Urmează apoi: 4) Geheime Oesterreichische Staatrregistratur (1665-1696); 5. Geheime Konferenz (1669-1740); 6. Archiv der Hof u. Staatskanzlei (1742-1848); 7. Archiv des Minist. des äussern (1848-1918). Această arhivă coprinde protocoalele Consiliului de miniștri comun presintate Împăratului, avînd totdeauna apostila sa (1867-1918) complectate cu actele cabinetului din aceiași epocă. 8. Schimbul de note cu diferitele autorități centrale ale Monarhiei, secția „Interiora" și „Provinzen". Din acestea jumătatea sec. al IX-lea e puțin exploatată. 9. Așa-numita „Arhivă politică" a Ministeriului de Externe; 10. Arhiva misiunilor exterioare; 11) Registratura administrativă a Ministeriului de Externe (comerț, comunicații, chestii de politică bisericească, de drept internațional) 12. Arhiva Consiliului de Stat (Staatsacten) 1761-1848. conținînd acte, rapoarte, propuneri

www.dacoromanica.ro

fi studiată ca atare, deci după principiul provenienței, dar sînt și organisări mai nouă ale materialului, despre care vom vorbi.

DOCUMENTE

Acte craiovene.

I.

Cu ajutorul lui Dumnezeu foae de zestre pentru lucrurile ce am dat surori mele Elenca în căsătorie cu d-lui d. Ioan Cratunoglu, însă:

Casele din mahalaoa Sfîntului Gheorghe Nou, învecinată cu casele răp. Sărdar Radu Fratoștițeanu spre Răsărit, iar spre

---

ale tuturor autorităților (natură internă); 13. Actele conferinței de Stat (1809-1848); Arhiva cabinetului imperial (1802-1918), puțin utilisată, bogată în material de istorie culturală, precum și asupra organisării provinciilor. 15) Arhive privitoare la organisare, administrare. 16. A—BM—Akten der Polizei Hofstelle (1849-1867), privitoare la mișcările naționale și politice și la conducătorii lor. 17. Actele biroului de informațiuni de pe lîngă Ministeriul de Externe (1867-1908); 18. Actes de haute Police (1849-1854); 19. Actele Consiliului Spaniol (supremo Consejo d'Espana) (1702-1736); 20. Actele Consiliului italian (Consiglio d'Italia), 1736-1756; 21. Departamentul italian al Cancelariei Statului (1755-1798); 21. Cancelaria aulică italiană (1793-1805); 22. Actele guvernămîntului general lombardo-venețian (1817-1859). Toate acestea au revenit Italiei potrivit art. 93 din tratatul de la St.-Germain, ca și Dispacci di Germania din Arhivele fostei republici a Veneției. Spuneam că în locul originalelor avem copiile complecte, pe care le executaseră italienii înnainte de războiu. 23. Geistliches Archiv: Arhivele mănăstirilor suspendate (din care o parte se află la arhiva Ministeriului de Culte, v. O. Redlich) și Iesuitica; 24. Grazer und Innsbrucker Geheimen Rates (sec. XVI-lea și al XVII-lea); 25. Arhiva familiei imperiale, din care o mare parte s'a împărțit pe la diferite alte categorii; 26) Arhiva Casei lotaringiene (1096-1780), în parte; 27) Arhivele Curții (ceremoniale, etc.). 28) Arhivele Ordinelor; 29) Arhive private (ex. fam. Este, Krusky, Trauttmannsdorff, Aspermont-Linde; 30) Arhiva Ordinului teutonic, tipărită de G. von Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens Centralarchives zu Wien 1 (1170-1809. 31. Collectanea, colecțiile de documente ale lui Birk, Hallwich, Arneth, etc.; 32. Fișe pentru biografii (v. Zettelkatalog der Wiener Schriftsteller und Sammler. Moriz Bermann).

www.dacoromanica.ro

Apus cu casele răp. Pitaru Ștefan Doicescu, cu toate împrejmuiriie și cu locul ei.

Prăvăliile cele trei ce sînt în mahalaoa Sfîntului Ilie, pă Podu, din dos, și peste drum de casele d-lui chir Costandin M. Chipa iar spre Apus să 'nvecinează cu case tot ale d-lui Chipa, cu tot locul lor.

Din aceste doă acarete de mai sus arătate mi-au întors d-lui cumnatu-meu Ioan Cratunoglu una sută galbini chesaro-crăești, ca să i se potrivească partea din averea părintească dreaptă.

Garderopa și givaericale, în care întră și doă inele monopetre de diamant ce i-am dat drept cuvenită parte din mărunțișuri casi, prețuite în galbeni chesaro-crăești una sută șapte-zeci și patru.

Mai ivindu-se vre-o datorie veche a părinților noștri și îndatorindu-se casa noastră la plată, intră și d-lui cumnatu-meu Cratunoglu cu analoghie de a patra parte să dea din această zestre spre desfacerea ei, că așa ne-am învoit.

1846, Aprilie 30, Craiova.

Costache Dimitrescu, fratele și epitropu casi răp. mumi noastre Catinca Dimitrasca.

II.

1 beșactă, 1 bohceă de mătasariia, 1 palatini de atlaz, 2 basmaluți, 2 feți palarii de atlaz, 1 blana albi *(sic)*, 2 bucheturi floare, 6 batisti linò, 2 perechi ciorapi de bumbacŭ, 3 perechi ciorapi de mătasă cu floari, 3 perechi mănuși de mătasă, 3 perechi mănuși de pielea, 1 dualeata cu mirosuri *(sic)*, 12 perechi pantofi de atlazi și de cutniia, 1 roche de atlazŭ, 1 coleata de aur cu periuzeli, 1 brațiileat de aur, 6 coți pandelce, 4 coți pandelce, 2 sapune, opzeci galbeni austriacești.

(Din colecția mea.)

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

Păr. Dan, membru corespondent al Academiei Romîne, ni comunică aceste date din Igești (Bucovina):

A. *Familiile din Igești*

«Pe șesul Siretelului, între comunele Crasna, Ciudeiu, Budeniț, Pătrăuțul de sus și de jos, Corcești și Vicovul-de-sus este situată comuna răzeșească Igești, locuită numai de Romîni fără oarecare amestecare de oameni, ceia ce în Bucovina se întîlnește adese,—doară cîteva familii de Evrei.

După tradiția locală[1] familii din această comună își au obîrșia din comunele respective ale țerilor care se vor indica:

1) Familia Ungurean s'a stabilit aici venind din Marmația. 2) Familia Buta a venit încoace de pe Ilinca, cătunul Pătrăuțului. 3) Originea familiei Lazăr nu se știe. 4) Mazilii Daschievici s'au mutat încoace din Banila Moldovenească. 5) Frunzenii se trag de pe timpul Vlădicăi Calistru de Rădăuți, de la un slujitor episcopesc, căruia acesta să-i fi dat numele, de oare ce slujitorul era așa de harnic cum se clatină frunza pe apă. 6) Familia Zavelița se trage din Carapciu pe Ceremuș și Vilaveea. 7) Familia Ură a venit de la mănăstirea Putna. 8) Loghinenii sînt băștinași din Igești: ei se porecliau și «Bacali» pentru că erau negustori de diferite obiecte de alimentare. 9) Un oarecare Scripa, cumnat de-al unui băștinaș Coltilă, a venit încoace de la Budeniț. 10) Familia Agapi este originală din orașul Siretiu. 11) Moscalescu Gheorghe, tatăl lui Nicolae, a venit din Călinești pe Coremuș, iară fiul acestuia era „fiu de urzici", de oare ce mama lui era Țigancă. 12) Familia Haritiuc este de origine galițiană, ca și familia Socolescu. 13) Porumbenii au venit încoace din Pătrăuți. 14) Chiseliținii la Ivănești au venit din Galiția, ca și familia Racoschi, al cării cap era ciubotar, «srobgiu». 15) Familia Lupașcu se trage din Moldova. 16) Familiile Druciuc și Bodnariuc sînt venetici din Galiția. 17) Familia Rei[2] se trage din Tarnow în Galiția: ei sînt nobili, „conți", de origine Cehi. Fiind în Polonia doritori de locuri înalte, au fost

[1] Dată într'o notiță pastorală din *Arhiva parohială* din Igești.
[2] Cf. Anexa.

www.dacoromanica.ro

persecutați de concurenți și s'au refugiat încoace. Alți membri ai familiei s'au stabilit în Polonia, iară alții în Rusia. 18) Familiile Danilescu și Romaniuc sînt venite din Galiția. 19) Luchianenii au venit încoace din Coșciuia. 20) Capul familiei Porumbel a fost un copil aflat. 21) Familiile Ionașcu și Burlă sînt originare din loc (răzeși). 22) Familia Mușcear este venetică, din Galiția. 23) Bercovici a venit din Ciudeiu (se pare că de origine Evreu botezat). 24) Tiron se chema Roșca, era mazil, care și-a luat porecla soției; unul, Tiron Ianachi, era zugrav. 25) Numele de familie Cozac era Pițul, din cari unul a fost preot la Ilinca. Cozăcenii adevărați au venit încoace din Comarești. 26) Numele Tecleanul li s'a dat Ionăștenilor după o străbună „Tecla". 27) Cutiscă a venit, coval, din Galiția. 28) Familia Vlad, parte era băștinașă, parte a venit încoace din Opaițeni. Din această familie au fost doi preoți în Zamca. 29) Bejan era mazil din Budeniți. 30) Cuciulenii erau răzeși așezați aici din Carapciu și Vilavcea. 31) Gătej era din Dăvideni. După Scalatachi Goran a venit Băjenco si apoi Grigorcea. 32) Ursachi era țeran din Crasna. 33) Chiful zice că să fi fost băștinaș. 34) Vornicul de poartă Ureche a venit din Bănila Moldovenească. 35) Grigorovicenii au venit de la Cernăuți, iară țeranii Iliuc din Pătrăuți. 36) Mazilii Semaca sînt de la Mușeniță, iară răzeșii Lența din Boianciuc pe Nistru. 37) Țeranii Luhan au venit din Frătăuțul-Nou, iară Teodorovici din Suiatin în Galiția. 38) Țurcan era familie preoțească din Grănicești. 39) Galer Tudor era mazil din Mihalcea, pe cînd țeranul Gavrilescu era din Pătrăuțul-de-sus, și s'a căsătorit aici cu o răzeșiță. 40) Familiile Frunză, Tomac, Terentin, Jija sînt Tatari de origine, al căror nume adevărat este «Tomac», de la tatarul «tomai» = herghelegiu. 41) Țeranul Schipor a venit din Vicovul-de-sus, Onufciuc din Galiția, iară Scheiber din Băineț. 42) Vlad a fost poreclit «sabie» pentru că el, pe unde mergea, lua tot ce afla, «pîrjolia», iară altul „lehaciu", pentru că vorbia, adecă „lehăia" mult. 43) Andrei Iacoviță a venit cu Gavril Ionașcu din Coșciuia și s'a căsătorit aici cu fata Evreului botezat Vasilachi Ionașcu. 44) Țeranul Clepa Ioan a venit din Cuciur. 45) Venetici au fost Cojocar și Ruteanul Borciuc, ca și Ruteanul Siminiuc. 46) Huțan a venit din Storojineț, Paladi din Budeniți, Pavel de pe Ilinca din Pătrăuți, Grozavul din Ciudeiu, Iuniciuc Rutean din Galiția și Sau-

www.dacoromanica.ro

ciuc din Carapciu. 47. Mazilii Brahă sînt din Ropcea, pe cînd familia de mazili Rîpta era băstinașă: ea s'a stins, cea de acuma este venită din Călinești-lui-Cuparencu. 48. Tcaciuc a venit din Corcești, Șindilar dela Rădăuți, Corniciuc a venit odată cu Pașcașii din Gropeni, Bruja de la Crasna, Dolinschi din Galiția; Ariciu băștinaș, Măslinescu de la Mușeniță, Berlinschi din Tîrgul Siretiului, Iluțac din munții rusești, Cornarnițchi de la Ceartoroia, Oshovschi de la Mușeniță, Zus de la Siret, Zelinschi nu se știe de unde, Simeon, soldat din Moscova, Belușchi și Sahoverschi, Rușî din Galiția. 49. Bălășescul, răzeș, a venit din Bănila Moldovenească și 50, familia Cracalia tot de acolo.

B. *Biserica din Igești.*

Prima biserică din Igești era pe Zamca[1] și servia pentru Igești și comunele Pătrăuțul de sus și jos. Ea era de lemn de stejar, și a fost în anul 1843 dăruită și strămutată la Tărășeni. Iconostasul din «starea femeilor» a fost adus din Zvineasca, de unde era de loc Zamfira, soția lui Ienachi Răus, născută Volcinschi.

A doua biserică a fost tot de lemn, însă a ars; în locul ei a făcut în anul 1889 Grigoraș Răus, supt conducerea lui Ienachi Răus, biserica actuală, după planul bisericii celei vechi din Pojorîta, pe care a văzut-o pe cînd umbla prin țară în calitate de comisar pentru birul țerii.

C. *Cimitirele din Igești.*

1. Un cimitir a fost, după spusa lui Castretin Iordachi, «posesia parohială» din Zamca;

2. Unul a fost pe dealul Danciului[2], pe timpul holerei din anul 1830, cînd s'au îngropat acolo în timp de șase săptămîni 84 de morți.

3. Unul dinnapoia bisericii;

4. Unul pe deal la Andrei, acuma Iancu Sripa, și

5. Cel present, cumpărat de la Alexie Dănilescu.

---

[1] Zamca a fost o fortăreață și întăritură a creștinilor contra invasiei Tatarilor.

[2] Unde era pădure, ca și pe Castir, Ursoaia, Frăsiniș, unde erau frasini, între Patrăuți și Ciudei și pe Bahnă, unde erau arbori foarte deși, de nu se puteai străbate, și numai ici-colo cîte o poieniță.

www.dacoromanica.ro

Adecă eu care mai gios iscălit dat-am această scrisoare mè la mâna dumsale Mihalachi Rei, ginere, precum să să ştie că s'au logoditu la mine copila mè cè mai mare, anume Catrina, şi, dând d-lui la logodnă 24 galbeni, adecă doăzăci şi patru galbeni, şi acum copila care au fost logodit, nu vra să mărite, apucându-mă d-lui de acei bani ca să-i dau bani înapoi, n'am avut de unde să-i dau, fiindcă, acești bani i-am cheltuit cu zăcare giupânesii mele, şi cu moarte, şi acum noi am voit ca să stăpăniască d-lui orânda 30 ani în pace nesupărat de nime, nici de mine, nici de niamu mieu, nici de copii mei; care este acea orândă pe stâlpul din gios, este de pe giupăniasa mè care este lângă pod, cătră *ațupul* până['n] Podu Mic.

Iarăşi acum tot este d-lui ginere, nevrînd copila cè mai mare, am făcut învoială şi am dat pe cè mai mică după d-lui, şi de zestre, după cum am fost giuruit cei mai mare, aşè giuruim şi aeştii mai mici; şi mai dau şi giumătate de casă care l-am făcut acuma. Neputând noi şidè la un loc cu d-lui de mai sus numit ginere, să aibă d-lui a-m întoarce pe giumătate cheltuiala, şi să fie d-lui şazător în veci în casă. Iar, nevrând copila să margă şi asta mai mică, eu am să întorc d-sale acești bani de mai sus numiți, şi d-lui tot are să stăpânească orândă 30 ani, amândoo părțile, şi stăpânire d-sale să începe de la Sântă-Mărie, Sept. 8.

Şi vadeoa s'au pus pentru nuntă c'a fi-o în căşlegile cele mari după Bobotează, să aibă d-lui a s[ă] cununa cu fiica mè în anu 794, iar, mai prelungind, să aibă d-lui voie a mută Şi pentru mai tare [încre]dințare am scris aceasta; 1793, Sept. 5.

L. S. (Sigiliu de ceară roşie.)

Toader Răus, nobil din Igeşti.
Eu Ion Răus, nobil

Şi eu am scris cu zizs d-sale,

Ioneț Rey,
protocolat: j Vornic(?).

* * *

„Găsesc într'o publicație săsească o statistică a fostului Scaun al Sibiiului, de la 1720—1722.

Se pare că în acest Scaun se petrecea tocmai pe-atunci o înnaintare a elementului românesc, care devenise îngrijitoare pentru Saşii cu drepturi exclusiviste. De oare ce, constatîndu-se

www.dacoromanica.ro

că în 1720 Romînii erau prea mulți prin sate, din porunca „judecătorului regal" ei fuseseră izgoniți și casele lor dărîmate ori arse: așa în Șura-Mare (de unde au fost izgoniți 11 Romîni la 1720), din Hamba (37 R.), din Nou (32).

În casul comunei Nou se însemnează și un fapt asămănător cu cele ce se cetesc prin scrisul călătorilor pîn păduri americane care se ocupă de imigranți albi și se stîrpesc în vederea viitoarei culturi. Patru Romîni — așteptînd satul — se mulțămeiau deocamdată cu adăpostul pădurii, unde locuiau «una cum familia». Senatul Sibiiului se temea și de astfel de «fiare» pădurețe, și trimise un delegat anume ca să-i scoață și din pădure și din bietele colibe cărora delegatul li dete foc.

Sînt totuși semne că Romînii nu erau izgoniți din tot locul. Erau se pare sate săsești, unde, luînd asupră-li anume îndatoriri, oamenii noștri puteau să rămîie. De pildă în Slimnic. La 1720 îi daseră și de-aici afară, chiar și din păduri; dar mai apoi îi găsim tolerați, dacă plătiau capitație (6 florini unguresti), etc.

La cîteva din sate sînt însemnate de unde erau veniți Romînii. Notițele acestea sînt de preț, de oare ce ele arată unde se afla un plus de Romîni (cari trebuiau să emigreze), și din ce elemente proaspete se alcătuia margenea satului săsesc expus începătoarei cuceriri. De pildă: Slimnicul. În statistica lui toți Romînii sînt (ca și Sașii) trecuți cu numele, și în rubrica finală se află indicația originii: din Rășinari veniseră 18, din Poplaca 11, din Țichindeal 9, din Ludoș 4. Din statisticele altor sate reiese că Rășinarul și Țichindealul trimeteau mai multă lume în — lume. Indicațiile acestea arată direcțiile migrațiunii: În casul Slimnicului, oamenii vin de la Sud spre Nord.

Interesant este și faptul că mai fiecare sat are și cîte-o sămînță de Muntean venit din — Țară! În Roșia se află unul venit din Cîmpulung; în Șura Mică unul din Rădăcinești; în Șura Mare unul din Rîmnic; în Hamba doi, iar unul chiar din Turcia (Ivan Pirisul); în Ruș doi. Mai erau din Argeș, din Sălătruc, din Pitești, din Topolog, adecă de pe partea sudică a Carpaților."

(G. **Bogdan-Duică**, în „Evoluția" din Cluj.)

* * *

Museul Bruckenthal publică o *Festschrift zur Erinnerung an den 200. Geburtstag seines Stifters, Samuel Baron von Brukenthal*

www.dacoromanica.ro

Prețioase lămuriri asupra bibliotecii și în special asupra manuscriselor.

* * *

În *Nieuwe Gazet* din Anvers d. Rotsaert observă că plug se zice în flamandă *ploeg*, cutie e *kotje*, dușman e *doezeman* (omul cu care se sperie copiii). Unele împrumuturi prin Sași sînt posibile (odată plugul avea un nume latin); în altele e o simplă potrivire fortuită.

* * *

Cea mai bine scrisă istorie a Veneției în limba italiană e de sigur aceia, strălucit tipărită, a d-lui Antonio Battistel a, apărută, cu o prefață de d. Antonie Fradeletto, la Veneția în 1921. Se dau numai atîtea amănunte cîte trebuie, cu legătura necesară între fapte și cu observarea acelui precept pe care autorul prefeței îl expune așa de frumos: «Istoria nu poate consista exclusiv în expunerea îngrijită a lucrurilor întîmplate, în cercetarea documentată a causelor și urmărilor lor. Ea trebuie să reaprindă sentimentele, să facă a străluci idealele, care au alcătuit realitatea dispărută: sentimente si ideale care, despoiate de contingențele schimbătoare și considerate în intima lor viață, formează patrimoniul moral și național al unui popor și căruia nu e posibil, cum n'ar fi uman, să-i rămînem străini.»

Veacul al XVI-lea e mai ales pe larg înfățișat, puțintel în dauna celor două precedente, ca și a epocei moderne.

* * *

Siebenburgisch-Deutsches Tageblatt protestă în n-l din 24 Mart contra exagerărilor originalității noastre naționale în conferințele, lipsite adesea de cunoștința serioasă a materiei, ale d-lui I. Ștefănescu.

N. Iorga.

*

Insemnări de vocabulariu românesc

Familia Negruzzi posedă o carte grecească tipărită la Veneția în 1755, de vestita Casă editoare pentru Orient Antonio Bortoli. E o culegere de sfaturi pentru sădirea pomilor „și altele asemenea", „pentru — mai ales — a se ținea fiecare sănătos", pe lîngă «felurite rețete foarte adevărate, adunate de la medici

www.dacoromanica.ro

prea-învățați, la orice boală» și, în sfîrșit, pe lîngă un „menologiu la toate serbătorile anului", al cărui alcătuitor e Agapie monahul, fost Atanasio Landi, din Creta (Βιβλίον καλούμενον γεωπονικόν, εἰς τὸ ὁποῖον περιέχονται ἑρμηνείαις θαυμασιωτατάις, πῶς νὰ κεντρώνωνται καὶ νὰ φυτεύωνται τὰ δένδρη, καὶ ἕτερα ὅμοια, καὶ ἐξόχως πῶς νὰ κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διὰ νὰ φυλάγεται ὑγιής, ἔτι δὲ καὶ ἰατρικὰ διάφορα ἀληθέστατα, συναγμένα ἀπὸ ἰατροὺς σοφοτάτους, εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν).

Cartea a aparținut cîndva, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unui Constantin Negruzzi, altul decît scriitorul, căci de o mînă de atunci sînt scrise de-asupra titlului aceste cuvinte: περιῆλθε καὶ τόδε τῷ Κωνσταντίνῳ Νεγρούτζη («a trecut și aceasta, cu altele, în stăpînirea lui Constantin Negruț).

Acesta, se pare, cetind rețetele și staturile de medicină, a însemnat ici și colo — deci n'avem a face chiar cu un proprietar și mai vechiu — cuvîntul românesc corespunzător celui grecesc cum am văzut aceasta și pe cutare cărți din biblioteca episcopiei din Huși.

Dăm aici aceste cuvinte:

συκάμινα, μοῦρα — muri.
ῥοδολάδι — unt de trandafir.
ὄγκία — o unție are 8 dramuri.
κυδωνά — chitonag.
γλυκάνισον — anison.
ἀποσφόνιξαι, στράγγισαι — stoarce.
μαγγάνισαι — tescuiești-le.
σεῦκλον — sfecle.
ὅσον εἶναι βολετὸν — cît să poate
στίαν — foc.
χλιαρὸν — de vară.
πίτυρα — tărîțe.
βατζινόμουρα — zmeură.
σούπισον — pisază.
ἄχνα — fumul.
acque-forte — apă tare.
στάξις - picătură.
δενδρολίβανον — rosmarin.
γούλη — ginginile.
σκελίδα — gămălie.
ἀγγιστέρα — vas.
κάντιον σουπισμένον — zahar candii chisat.
πίασμα ἀψίντιον — pelin verde,
ἡδύοσμος — mintă.
λινόλαδον — oloiu de in.
καλαμίνθα — minte (*sic*) sălbatică.
φυράση — scadă.
ῥαπανόσπορον - sămănță rădiche.
φυράση — scăde.
ἀχέλι — chișcariu,
σκελίδα — căpățină.
λαρδί — slănină.
κομύδι — clei.
φάλι — buricu.
κουφάρ — șăzutu.
καλαμπόκι — păpușoi.
τρυγόνα — turturică.
λαφοκέρατο — corn de cerb.

www.dacoromanica.ro

ἐξώχαδαις—trinzi.
σουλυμᾶν—suliman.
ὀξοῦγγι—grăsime de rățușcă.
κρόκκος—șofran.
χλιαρίσουν—răceașcă.
μακεδονίσι—petrinjăl.
δυσουρία—a nu putè eși cu udu.
κούκουτζα—sîmbure.
λεμονόζουμος—zamă de alămăi.
πλευρίτης—giunghiu.
κυδῶνι—gutăi.
καράτο—crat.
λουρ—brîu.
λίγωσις—știrbire.
μοσκεμμένον—muiat.
κασίδα—chelbi.
φοῦσκα—beșică.
γουστερίτζα—gușteriță.
ἀρθοῦνι—nare.
τηγάνισαι—prăjăște.
κώνειον—cucută.
ἀψύ—acru.
τρυγιὰ—drojdii.
ἄμμουδα—năsip.
κονίδες—mătriață.
σέλινον—țelină.
κορέοι—ploșniță.
πίσσα—pucioasă.
ξύγγι—său.
δότριδα—molii.
κάμπαις—omide.
βασιλικὸν—calapăr.
ῥοδόσταμα—apă de trandafir.

Ici și colo cîte o lămurire francesă: fenouil, pavot, camomille, barbeau, nard, pourpier.

*

D. Friedrich Müller, profesor la școala normală din Sighișoara a tipărit o istorie a teritoriului românesc *(Lehrbuch der Geschichte Romäniens* Sibiiu 1922). O dare de samă întinsă, amănunțită apare în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale". Aici ne mărgenim a spune că e o lucrare de avînt teoretic din cele mai importante, căutînd pretutindeni să găsească, precum se arată în prefață, legătura și sensul evenimentelor, nu singura lor presintare. Faptele sînt fixate cu precisiune. Teorii esențiale pentru desvoltarea istoriei noastre sînt admise așa cum ele au fost stabilite de noi.

*

A apărut întăiul volum din traducerea, datorită d-nei Olimpia Teodoru-Ionescu, a cărți *Geschichte des rumänischen Volkes* de N. Iorga *(Istoria poporului românesc,* ediția Casei Școalelor).

Tot așa al treilea volum din *Istoria Românilor prin călători.*

www.dacoromanica.ro

LIBRARIA „PAVEL SURU"

BUCURESTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în deposit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători.

(Cursuri la Şc. Super. de Războiu).

I

Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei **20.—**

II

Dela jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei **18.—**

Prolegomene de istorie universală

Desvoltarea aşezămintelor politice şi sociale ale Europei.

I

Evul mediu. Lei **20.—**

II

Epoca modernă. Lei **15.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea şi legăturile ei

(Volumul I-iu: Evul Mediu). Lei **20.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea şi legăturile ei

(Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei **35.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea şi legăturile ei

(Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei **45.—**

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans

(Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei **3.—**

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais

Lei **3.—**

O sută de ani de la naşterea lui Cuza-Vodă

(Conferinţă ţinută în Sala Ateneului Romîn) Lei **2.—**

Mihaiu Viteazul

(Dramă în 5 acte) Lei **4.—**

Un Domn pribeag

(Dramă în 5 acte) Lei **3.—**

Invierea lui Ştefan cel Mare

(Dramă în 5 acte) Lei **4.—**

Cantemir Bătrînul

(Dramă în 5 acte) Lei **3.50.**

Constantin Brîncoveanul

Dramă în 5 acte). Lei **4.—**

Revista Istorică

(Anul al VII-lea, N-le 7—9). Lei **4.—**

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale

pe 1921 (N-le 7—9). Lei **5.—**

Polonais et Roumains

(Relations politiques, économiques et culturales). Lei **10.—**

Romînii şi Grecii de-a lungul veacurilor

(cu prilejul îndoitelor nunţi princiare din MDCCCCXXI) Lei **15.—**

Izvoare contemporane ale mişcării lui Tudor Vladimirescu.

Ediţia ordinară **45** lei, mijlocie **50**, de lux **55**.

www.dacoromanica.ro